

BORBE ZA KUPRES U TRAVNJU 1992.

Davor Marijan

UDK: 355.45(497.6 Kupres)" 1992"

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10. 04. 2000.
Prihvaćeno: 09. 05. 2000.

Sažetak

Rad je pokušaj da se u mogućoj mjeri unese svjetlo u jednu od početnih borbi rata za Bosnu i Hercegovinu. Bio je to prvi ozbiljni sukob hrvatske i srpske bosanskohercegovačke vojske. Rad se temelji poglavito na građi Jugoslavenske narodne armije, odnosno Vojske Republike Srpske. Hrvatski izvori nisu pronađeni. Uzrok borbi bio je nemogućnost političkog dogovora o budućnosti Kupresa. Sukob koji je trajao tjedan dana završio se potpunim hrvatskim neuspjehom i protjerivanjem, odnosno bježanjem hrvatskog i muslimanskog civilnog stanovništva s Kupreške visoravni. Razlog hrvatskog neuspjeha uz loše vođenje i zapovijedanje, bila je i tehnička inferiornost prema srpskoj vojsci. Borbe su odlučene uporabom oklopnog bataljona Kninskog korpusa. Srpska strana je u sukobu pokazala sve ono što će kasnije biti značajka njenog borbenog djelovanja, kao što su etničko čišćenje nesrpskog stanovništva, razaranje stambenog fonda, vjerskih objekata i sl. Pokazala je također razloge svog uspjeha, materijalno-tehničku premoć nad protivnikom.

Ključne riječi: Kupres, rat u BiH, operacija, HVO, VRS, JNA

UVOD

Napad Jugoslavenske narodne armije na Republiku Hrvatsku 1991. godine uveo je i Republiku Bosnu i Hercegovinu u taj rat. Dijelom svog stanovništva i teritorija BiH je uzela učešće u ratu, pojačavši međusobnu podjelu tri svoja konstitutivna naroda. Granični dijelovi BiH, Bosanska krajina i istočna Hercegovina, naseljeni Srbima, bili su oslonac JNA za napade na zapadnu Slavoniju i južnu Hrvatsku, od ušća rijeke Neretve do poluotoka Prevlake. Osim kao napadni prostor, BiH je od kolovoza 1991. postao pod-

Davor Marijan je donaćelnik odsjeka u Vojnom muzeju Ministarstva obrane Republike Hrvatske. Bavi se problematikom ratovodstva i vojništva. Autor je monografije *Borbe za Kupres 1942.*

ručje na koje su izvlačene postrojbe i materijalno-tehnička sredstva JNA iz Slovenije i Hrvatske. Nakon referenduma o neovisnosti BiH, početkom ožujka 1992., Vlada RBiH proglašava neovisnost zemlje. Odmah potom počinju manji sukobi koji se, početkom travnja, na području Bosanske Posavine, Hercegovine, istočne Bosne i Kupreške visoravni pretvaraju u otvoreni rat.

KUPREŠKA VISORAVAN PRED RAT

Strateški značaj Kupreške visoravni nije nikad bio dvojbjen, pa tako ni početkom 1992. godine. Rat u Hrvatskoj izgubio je na intenzitetu, a u Bosni i Hercegovini tenzije su konstantno rasle, najavljujući neizvjesnu budućnost. Mirovna konferencija o Jugoslaviji Evropske zajednice bez pozitivnih pomaka bavila se budućim ustavnim uređenjem BiH.¹ Kupres je bio općina u kojoj je s napetošću praćen rad Mirovne konferencije. Njeni rezultati trebali su odrediti hoće li regionalizacijom BiH, Kupres pripasti Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosni ili Srpskoj krajini. Pokušaj dogovora između Hrvatske demokratske zajednice i Srpske demokratske stranke, nacionalnih stranaka bosansko-hercegovačkih Hrvata i Srba, nije uspio.² Prema popisu iz 1981. godine na Kupreškoj visoravni živjelo je 51 % Srba, Hrvata je bilo 39 % a 7 % Muslimana.³ U tom odnosu snaga ni Srbi ni Hrvati nisu pokazivali namjeru da se odreknu svojih "vjekovnih" zemalja. Oružani sukob visio je u zraku.⁴ Sukob koji obje strane nisu čekale prekrštenih ruku.

Zveckanje oružjem na Kupresu počelo je već u svibnju 1991. dolaskom oklopne kolone Jugoslavenske narodne armije iz Mostara na područje visoravni i njen razmjestaj u rajonu sela Malovan. U kolovozu glavnina tih snaga preko Glamočkog polja prebacila se u Knin. Povlačenjem postrojba JNA iz Slovenije istog je mjeseca na područje Mrkonjić-Grada stigla razvojna skupina 30. partizanske divizije (30. partd) iz Slovenije. Od zapovjedništva 5. korpusa JNA iz Banja Luke nekoliko puta joj je mijenjana zona odgovornosti, da bi joj početkom 1992. bilo dodijeljeno i područje Kupresa. Pripreme za nadolazeći rat kupreški Hrvati počeli su u rujnu 1991. osnivanjem Kriznog stožera (Krizni štab) iz kojeg je mjesec dana kasnije izdvojen Operativni stožer Teritorijalne obrane (Operativni štab TO) koji je tajno radio do izbijanja rata. Od dragovoljaca i na teritorijalnom principu osnovane su prve postrojbe koje su početkom studenoga 1991. prerasle u Kuprešku bojnu. Uz podstožerne desetine i prateću satniju bojna je imala četiri satnije ustrojene po teritorijalnom principu i samostalni vod.⁵

¹ "Nova karta BiH uz eksperte EZ-a", *Slobodna Dalmacija* od 3. IV. 1992.

² "Kupres opustio", *Slobodna Dalmacija*, 2. IV. 1992.

³ Karlo Rotim, *Obrana Herceg-Bosne, Široki Brijeg*, sv. 1, str. 298-299.; izvješće zapovjednika 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, SP. Br. 558-1 od 29. III. 1992.

⁴ Izvješće zapovjednika 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, SP. Br. 558-1 od 29. III. 1992.

⁵ "Kako smo branili Kupres", *Stožer*, Bilten 55. domobranske pukovnije HVO, Broj 1, studeni 1994., str. 21. Podaci na osnovu kojih je pisan članak su iz dokumenata Operativnog stožera Kupreške bojne.

PRIPREME ZA RAT

Vrijeme do konca veljače 1992., na području Kupreške visoravni, prošlo je bez značajnijih događanja. 29. veljače 1992., oko 20 sati, dolazi do prvog ozbiljnog incidenta kada su pripadnici satnije Zlosela Kupreške bojne zaustavili konvoj od pet kamiona i jednog terenskog vozila JNA koji su došli iz pravca Šipova. Tovar nije pregledan, pa je konvoj nakon konzultacija s Glavnim stožerom hrvatske TO u Grudama vraćen ujutro 1. ožujka natrag u smjeru odakle je došao.⁶ Dok je konvoj stajao u blokadi kod Zlosela, njegova je posada dobro osmotrila ponašanje hrvatskih pripadnika TO. Zapovjedništvo Korpusa je izvješćeno da je na potezu Kupres-Zlosela-Rastičevo bilo 9 ophodnji Hrvatskih obrambenih snaga (HOS-a) i Zbora narodne garde (ZNG-a)⁷ brojnih u prosjeku oko 10 ljudi, s tri cestovne prepreke i dva protutenkovska minska polja. Ljudstvo na preprekama u Zloselima ocijenjeno je vrhunski mobilnim i koordiniranim te da je na potezu Rastičevo-Zlosela-Kupres izvršena dobra organizacija vatrenog sustava.⁸

Nakon toga događaji se odvijaju znatno brže. Zapovjedništvo Općinskog stožera Teritorijalne obrane (Opštinski štab TO), kojeg su nadzirali kupreški Srbi, zatražilo je 5. ožujka 1992. od Zapovjedništva 5. korpusa JNA popunu za dvije čete mobiliziranog ljudstva iz sela Malovan, Rilić i Ravno, cijeneći *da su ove čete raspoređene u zahvatu glavne komunikacije i prve na udaru, te da su prepuštene same sebi ... nasuprot jako dobro naoružanih i opremljenih snaga HOS-a iz Šujice i Duvna.*⁹

Stav o dobro "naoružanim i opremljenim snagama HOS-a" vladao je čini se na svim razinama srpske TO i instanci JNA. Koliko su bile loše obavještajne procjene postrojbi JNA govori i zapovijed 30. partizanske divizije iz prvih dana ožujka, prema kojoj je u Tomislavgradu bila brigada HOS-a jačine 3000 vojnika, a u Livnu dvije brigade ZNG-a jačine 5000 ljudi i bojna od 500 vojnika HOS-a. U rajonu oba Travnika *primećena* je brigada od oko 3000 vojnika HOS-a. Vrhunac je podatak da su u Livnu *primećena 4 tenka tipa "leopard"*, od oko 100 koliko je držano da ih ima u Republici Hrvatskoj. Oslanjajući se na takvu procjenu 30. partizanska divizija imala je po završetku kraće izobrazbe izvršiti hodnju i smjestiti se u širi rajon Vlašića i područja Kupres-Šipovo-Ključ. S tog je područja imala staviti pod svoje zapovjedništvo sve naoružane snage koje podržavaju JNA na području općina Kupres, Bugojno, Donji Vakuf, Jajce, Skender

⁶ Stožer, Bilten 55. domobranske pukovnije HVO, Broj 1, 21.

⁷ Na hrvatsku Teritorijalnu obranu u BiH JNA je prenijela nazivlje oružanih snaga iz Hrvatske.

⁸ Izvješće zapovjedništva 30. divizije zapovjedništva 5. korpusa, Str. pov. br. 476-1 od 19. III. 1992.

⁹ Općinski stožer je tražio 2 komada BsT 82 mm, 5 komada RB M57; 5 komada puškostrojnica M53 ili M 72, 10 automatskih pušaka M 70, deset snajpera, 20 000 metaka 7,62x39 mm, 8000 metaka 7,9 mm, 4000 metaka 11,45 mm, 6000 metaka 7,62 x 54R, 50 mina za RB M57, 100 mina za MB 60 mm, 100 mina za MB 82 mm, 60 granata za BsT 82 mm, 200 ručnih bombi M 75, kao i protupješačke i protutenkovske mine, eksploziv, upaljače, štapin i detonatorske kapisle br. 8. Za rad na nadzoru puteva traženo je 10 pancir-košulja i 20 maskirnih košulja za zadaće izvidanja. Zahtjev OpŠTO Kupres od 5. III. 1992. Komandi Banjalučkog korpusa. Dokument nema broj i nije potpisan. Iz njega se može zaključiti da se raspolagalo automatskim i poluautomatskim puškama, strojnicama M 84, kratkom strojnicom Thompson, minobacačima 60 i 82 mm.

Vakuf, KotorVaroš, Šipovo, Mrkonjić-Grad, Ključ i dijela općina Travnik i Novi Travnik sa zadaćom *stalno biti u gotovosti za odbijanje i slamanje organizovanog napada, a neprijatelja razbiti i uništiti.*

Preduvjet za izvršenje zapovijedi bilo je mobiliziranje postrojbi 1., 13. i 19. partizanske brigade (partbr), koje su bile njeni ustrojbeni dijelovi. 1. partbr imala je zonu odgovornosti na širem područja Vlašića i zapovjednim mjestom na Babanovcu. Zona odgovornosti 13. partbr bilo je područje Baraća, Ključa, Mrkonjić-Grada, Šipova i Jajca. 19. partbr imala se ustrojiti s područja općina Kupres, Bugojno i Donji Vakuf što je i bila njena zona odgovornosti, dijelom snaga posjesti sela Donji Malovan i Ravno, staviti pod svoj nadzor sve naoružane snage, prijevoje Malovan, Kupreška vrata i Komar, te širi prostor tvornice vojne opreme *Slavko Rodić* u Bugojnu. Dio snaga imala je koncentrirati na pravcu: Tomislavgrad, Livno, Prozor, Gornji Vakuf i Travnik radi osiguranja *ugrožavanja Srpskog stanovništva i drugih naroda i energičnim dejstvima sprečavati stvaranje paravojnih organizacija i izbijanje međunacionalnih sukoba.* Uz obrambenu, brigada se imala pripremiti i za napadnu zadaću u pravcu Livna i Tomislavgrada, te za uvezivanje s 1. partbr u rajonu Vlašića radi stvaranja *kontinuiteta dejstava. U slučaju organizovanog napada isti odbiti a napadača uništiti.* Selo Koprivnica određeno je za zapovjedno mjesto brigade.

Brigada je po zapovijedi imala dosta kompleksnu zadaću osiguranja i zaprečavanja prijevoja Malovan i Kupreška vrata, a na njoj je bilo i težište protuoklopne borbe Divizije prema općinama s hrvatskom etničkom većinom. Divizija je imala do 10. ožujka biti pripravna za izvođenja djelovanja, a do 15. ožujka izvršiti mobilizaciju zapovjedništva i podstožernih postrojbi.¹⁰ Nakon što je 12. ožujka zapovjednik Divizije obišao Skupštinu općine Donji Vakuf, u gradu je zapovjedništvo 19. brigade počelo s pripremama za mobilizaciju.¹¹ Partizanska 19. brigada tako je imala biti ustrojena na nacionalno miješanom području, velikog strateškog značaja na kojem su bila dva važna prijevoja: Kupreška vrata i Komar. Istovremeno je 13. partbr imala intenzivnu izobrazbu u širem rajonu Baraća. 1. partbr vršila je mobilizaciju u rajonu Vlašića gdje je mobilizirala 1. bataljon.¹²

Bataljun Teritorijalne obrane u Malovanu, po procjeni zapovjedništva 30 partd, trebao je biti mobiliziran do 22. ožujka 1992., pa je sugerirano zapovjedništvu Korpusa da osigura intendantsku opremu, dok su se materijalno-tehnička sredstva imala uzeti od nepodijeljenog 13. i 1. partbr.¹³ Službeni život zapovjedništva brigade počeo je 23. ožujka oblačenjem ljudstva jačine tri čete koje su imale biti jezgra bataljuna u rajonu Kupresa, Bugojna i Donjeg Vakufa.¹⁴

¹⁰ Zapovijed zapovjednika 30. partd zapovjedništvu 1. partbr od 4. III. 1992.

¹¹ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. divizije zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov.br. 174-40 od 12. III. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. divizije zapovjedništvu 5. korpusa Str. pov.br. 174-41 od 13. III. 1992.

¹² Isto.

¹³ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. divizije zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-46 od 17. III. 1992.

¹⁴ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. divizije, zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-53 od 22. III. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. divizije zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-54 od 23. III. 1992.

Kupres kao pogranično područje bio je jednake važnosti kako za JNA tako i za hrvatski TO. Čini se da su obje strane tih dana imale informacije koje su tjerale na zabrinutost. Naročito je za to imao razloga zapovjednik 30. partd koji je raspolagao podacima o pristizanju kolone od oko 140 vozila s minobacačima i topništvom u Tomislavgrad kao i podatak o nazočnosti 10 tenkova od kojih sedam u rajonu Šujice. Ipak se ogradio s napomenom da se podaci provjeravaju. Smirivanje crte bojišnice u Hrvatskoj i izjava *Franje Tuđmana da je demobilisao 20.000 ljudi, verovatno ... većina iz zapadne Hercegovine koji se sada koncentrišu na prostoru Livno-Duvno i pripremaju ... za Mesićevu strategiju prenošenja težišta dejstava u BiH* nije mogla biti ignorirana zbog podataka o nazočnosti većeg broja stranaca za koje se držalo da su demobilizirani pripadnici Hrvatske vojske.¹⁵

Područje Blagaja na Kupreškoj visoravni obišao je 24. ožujka i zapovjednik 30. partd s ekipom iz zapovjedništva 5. korpusa, gdje su izviješteni da hrvatske snage kontroliraju Kupreška vrata i područja sela Olova, Osmanlija i Zlosela, dok je u Rastičevu dan ranije primijećeno inženjerijsko uređenje postava za obranu.¹⁶ Na osnovu izvršenog očevida odlučeno je da se u rajonu sela Blagaja ustroji četa specijalne namjene jačine 51 vojnika u ustrojbenom sastavu divizije, s tim da je od 27. ožujka podređena bataljunu TO u Malovanu. U Blagaju je i dalje ostala jedna četa TO za osiguranje. Bataljun Teritorijalne obrane u Malovanu 26. ožujka službeno je podređen zapovjedništvu 19. partbr.¹⁷

ZAOŠTRAVANJE STANJA

Protuoklopni vod bataljuna TO Malovan postavio je 26. ožujka kontrolni punkt u rajonu sela Donji Malovan očito u duhu odluke zapovjednika 30. partd i odobrenja zapovjednika 5. korpusa kojim je *poseban akcenat* stavljen na pravac Kupres-Malovan.¹⁸ Vod je imao 38 naoružanih ljudi i 27. ožujka pojačan je desetinom pričuvne milicije zbog kontrole prometa. Bio je naoružan sa tri BsT-a (netrazjna topa) i šest ručnih bacača 90 mm *Osa*, a po potrebi je trebao intervenirati i u rajonu sela Ravno. Odgovor hrvatske strane nije trebalo dugo čekati. Ona je 27. ožujka na prometnici Kupres-Vukovsko u selu Goravci postavila svoj nadzorni punkt. Taj čin je za srpsku stranu samo naglasio problem kupreških prometnica, koji je zbog razmještaja hrvat-

¹⁵ Redovno borbeno izvješće Zapovjedništva 30. divizije zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-53 od 22. III. 1992.

¹⁶ U izvješćima JNA hrvatske snage se redovno nazivaju Hrvatskim obrambenim snagama. Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. divizije zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-55 od 24. III. 1992.

¹⁷ Četa specijalne namjene nakon primanja odora u selu Kula, imala je izvršiti izobrazbu u rajonu Drežnice do 3. travnja 1992. Naredba zapovjedništva 30. partd, SP broj 531-1 od 25. III. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. divizije zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov.br. 174-56 od 25. III. 1992.

¹⁸ Dopis zapovjedništvu 30. partd od 26. III. 1992. od Bradine 607.

skih sela, bio za Srbe vrlo osjetljiv. Zato je značaj šumskog puta Malovan-Glamoč iznimno porastao. Stoga je zapovjednik 19. partbr od zapovjedništva 30. partd zatražio dvije tone dizel-goriva za potrebe mehanizacije koja radi na proširivanju i uređivanju puta. Put je imao zadaću zamijeniti nesigurnu prometnicu preko Rastičeva i Kupreških vrata na kojima je Kupreška bojna uređivala postave za obranu i postavljala oruđa za potporu. S obzirom na dojave koje su govorile o pojačanju i dolasku svježih hrvatskih snaga u rajon Tomislavgrada, značaj mu je bio izniman.¹⁹

I onako teško stanje potpuno se pogoršalo, a međustranački dogovor triju nacionalnih stranaka u Kupresu 27. ožujka nije dao ploda, pa je zapovjedništvo 19. brigade dan kasnije izvijestilo da svaki trenutak može izbiti oružani sukob. Do tada tmuran mir počela je narušavati pojedinačna pucnjava. Iseljavanje djece i žena svih nacionalnosti početo 27., nastavljeno je 28. ožujka. Mještani srpske nacionalnosti iseljavali su se prema Beogradu a u Kupresu je ostalo ljudstvo sposobno za borbu. Prema obavještajnim podacima koje su postrojbe Divizije intenzivno prikupljale s težištem na rubnim područjima općina Jajce i Kupres, postrojbe HOS-a posele su rejon iznad s. Ravno u Kupreškom polju a na farmu ovaca iznad Zlosela dovezli pozadinske jedinice.²⁰ 19. partbr se dijelom snaga našla u nezavidnom položaju u miješanim sredinama Kupresa i sjeverne doline Vrbasa, planirala je 29. na 30. ožujak u rajonu Kupreških vrata mobilizirati bataljun od vojnih obveznika iz Bugojna. U rajonu Komara mobiliziranje je planirala dan ranije a ostatak brigade 30. na 31. ožujak.²¹

STAV I PRIJEDLOZI 30. PARTD ZA RAZRJEŠENJE STANJA NA KUPREŠKOJ VISORAVNI

U dnevnom izvješću od 29. ožujka zapovjedništvo 30. partizanske divizije najproblematičnijim je držalo stanje u Kupresu i najbližoj okolini što je u izvješću predočeno zapovjedništvu banjalučkog 5. korpusa:

Situacija u Kupresu:

- Žene i deca srpske nacionalnosti u potpunosti iseljeni.

¹⁹ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. divizije zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-57 od 26. III. 1992.; Naredba zapovjednika 30. partd, Str. pov. br. 551-1 od 27. III. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 1-1/92 od 26. III. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 23-1 od 27. III. 1992.

²⁰ Prema podacima 19. partbr iz sela Baljaci iznad Šujice pobjegli su svi Srbi mještani. Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 23-1 od 27. III. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 25/92 od 28. III. 1992. Dokument nosi nadnevak 27. što se iz konteksta i urudžbenog broja vidi da je netočno.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-60 od 28. III. 1992.

²¹ Naredba 30. partd zapovjedništvu 13. partbr, Str. pov. br. 551-1 od 27. III. 1992.

- U toku 28.03.1992. godine žene i deca hrvatske i muslimanske nacionalnosti napustili Kupres.
- U rejonu Kupresa i Kupreškog polja ostali samo muškarci naoružani i sposobni za borbu svih nacionalnosti.
- Iz Srpskog sela Baljci I kod Šujice/ snage HOS-a nisu dale Srpskom življu da oteraju stoku a narod sav su proterali.
- U telefonskom razgovoru I koji je prisluškivan/ iz s. Zlosela sa Nemačkom saznalo se da uskoro u Zloselo dolazi čuveni ustaša Rogalo Jozo sa više ljudi i naoružanja.
- U radnoj organizaciji Šumarstvo u Kupresu i Poganci razoružani čuvari Srbi i oterani od strane pripadnika HOS-a.
- Iseljavanje dela Srpskog stanovništva primećeno i u Bugojnu.
- U kafani kod "GLAVAŠA" u Bugojnu viđeni su pripadnici HOS-a a nisu poreklom iz Bugojna.
- Opšta situacija u Kupresu je teška: jake snage HOS-a u Tomislavgradu i Livnu. I Tomislavgradu smeštene u 6 kasarni, izuzetno organozovane i opremljene. I Posednuti objekti od strane HOS-a u rejonima Kupres a posebno s. Zlosela, Rastičevo i Ravno, čine strah i paniku kod Srpskog stanovništva.

Zaključak:

Kupres se nemože posesti bez borbe.

Rejon Komara ne vredi posedati bez posedanja Kupresa zbog razvoja događaja u Bugojnu. Ova situacija se mora dobro izučiti sa vojnog i političkog aspekta u cilju preduzimanja daljnjih mera.²²

Zapovjednik divizije držao je okruženje zone odgovornosti postrojbe nepovoljnim u odnosu na snage kojima je raspolagao.²³ Uz to su problem bile rubne općine s većinskim nesrpskim stanovništvom i politički nejasnim stanjem. *Livno, Duvno, Prozor, deo Bugojna, Travnik i Zenica su koncentracijske prostorije HOS-a, zelenih beretki. Iz tih prostorija glavni pravci angažovanja tih snaga su u zoni odgovornosti divizije. Za sada te pravce mi pokrивamo malim, nedovoljno opremljenim, borbeno neiskusnim, pa i nedovoljno motivisanim snagama.* Područjem Kupresa, prema njegovoj procjeni, *vlađa HOS koji jakim snagama nadzire područje Zlosela i prilaze Kupreškim vratima, dok su srpske snage nadzirale prijetoj Malovan i prometnicu prema selu Ravno. Pojava naših jedinica u rejonu samog Kupresa znači rat u tom prostoru. Sa tog prostora iselje-*

²² Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-61 od 29.03.1992.

²³ Divizija je 29. ožujka 1992. brojala 2062 ljudi odnosno 36 % ustrojbenog sastava. Imala je problema sa sredstvima veze i nije bila u stanju ustrojiti minobacačku bitnicu 120 mm, bitnicu LRL 128 mm. Po crti rubnih općina, zona odgovornosti joj je iznosila 240 km, odnosno 80 km zračnim putem. Izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, SP. Br. 558-1 od 29. III. 1992.

no je sve što je nesposobno za borbu, a prostor s. Ravno postaje važan zbog puta Prozor-Duvno za manevar snaga HOS-a. I onako teško stanje dodatno je usloženo stavom da se istodobno s Kupresom mora posjesti i prijevoj Komar.²⁴

Zapovjednik divizije kao glavne probleme navodi :

- Sa čime parirati tako jakim snagama HOS-a.

- Kako mobilisati naše snage na Kupresu bez velikih gubitaka i dali posedati Kupreška vrata i vršiti mobilizaciju ili ih prvo napasti sa gotovim snagama 13. partbr, pa tek onda vršiti mobilizaciju pod zaštitom tih snaga uz posjedanje Malovana i s. Ravno sa jačim snagama.

- Kada mobilisati snage na Komaru, dali tada uključiti i snage u rejonu Turbeta, te se obezbediti prema Travniku.

- Kada angažovati i mobilisati snage u Bugojnu zbog odnosa snaga u korist protivnika ili sačekati razvoj situacije po mobilizaciji u rejonu Komara i Kupresa.

...

- Kako obezbediti legitimnost odluka o mobilizaciji u opštinama Kupres, Bugojno, D. Vakuf, Travnik i Novi Travnik.²⁵

Prema mišljenju zapovjednika 30. partd, predčenom zapovjedništvu 5. korpusa, problem Kupresa moguće je riješiti samo uzimanjem inicijative u svoje ruke. Ubacivanjem dijelova 1. bataljona 13. partbr na prostor Drežnice (potez Donji Malovan-Ravno) zatvoriti pravac od Livna i Tomislavgrada, dok bi pridodate snage 9. korpusa uporabio na pravcu Glamoč-Livno a potom i na pravcu Šipovo-Kupres. Topništvo 9. korpusa trebalo bi biti spremno za djelovanje u zoni Kupres-Tomislavgrad. *Ostalim snagama 1 i 2/13. partbr/ blokirati Kupreška vrata i zauzeti ih manevrom preko Kupreške reke. Tada angažovati snage na Kupresu TO 12 čete na Malovanu, 2 čete u s. Ravno i Vukovsko, 2 čete Kupres i četetu na Blagajul. Delom snaga TO Bugojno blokirati pravce iz Bugojna i posesti prevoj Mračaj sa jednom četom. Tada mobilisati bataljon na Komaru. Snage 13. partbr u rejonu s. Blagaj ojačati artiljerijom 5. Korpusa.*²⁶ Zadaća koju je istog dana dobila 13. partbr nedvojbeno govori da je zapovjedništvo 5. korpusa prihvatilo prijedlog zapovjednika 30. partd. Zadaća 13. partbr bila je da postavi bazu u rajonu Šipovo-Jezero i u suradnji s organima MUP-a i TO Šipova, Jajca i Mrkonjić-Grada prati stanje na tom području. Brigada je i u rajonu Kupresa također imala zadaću da postavi bazu, uveže se sa snagama TO iz rajona Blagaja i izvidničkim skupinama prati stanje na tom području. U rajonu samog Kupresa imala je izviditi stanje u vezi s zadaćom posjedanja Kupreških vrata snagama partizanskog bataljona. Područje Drežnice imalo je biti zona izviđanja u svrhu dovođenja 1. bataljona i zatvaranja pravca prema Šujici, s tim da je dio bataljona trebao biti spreman za uporabu prema Kupresu.²⁷

²⁴ Izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, SP. Br. 558-1 od 29. III. 1992.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Naredba zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 13. partbr, SP. Br. 557-1 od 29. III. 1992.

PREDVORJE RATA

Tim je potezom srpska strana počela izlaziti iz pat-pozicije, čineći prvi korak u pokretanju lavine. Kao što je već rečeno, Kupres je bio miješano područje i predstavljao je prijelaz između područja koja su se odlikovala etničkom brojnošću kako Srba tako i Hrvata na pravcu Tomislavgrad-Šipovo, dok je pravac Kupres-Bugojno vodio u dolinu Vrbasa u kojem su dosta brojne bile sve tri etničke skupine. No taj je etnički prijelaz bio nepovoljan po obe strane. Može se predstaviti u obliku dva prstena. U manjem prstenu, oko grada, prevladavali su Hrvati i Muslimani dok su u širem bila srpska sela. Po rasporedu su Hrvati bili u okruženju jer im je glavna, prirodna prometnica Kupres-Šujica prema etnički kompaktnom hrvatskom području išla kroz Malovan u kojem su bili Srbi i u kojem se nalazi kontrolno-nadzorni punkt. Isti je slučaj bio sa seoskim prometnicama Kupres-Zvirnjača i Kupres-Rama koje su prolazile kroz srpska sela Zana-gline i Ravno, a da se i ne govori koliko su zbog šumovitog područja kroz koje su prolazile bile pogodne za zaprečavanja i prepadna djelovanja. Sličan problem mučio je i Srbe. Na jugu i istoku općine, sela Gornji i Donji Malovan, Ravno, Mušići i Vukovsko graničila su s hrvatskim područjem Tomislavgrada i Rame. Kako je oslonac kupreškim Srbima ležao na sjeverozapadu, u Šipovu, imali su izražen problem veze, jer je od sela Rastičeva prometnica ulazila u hrvatsko područje te je time bila lako izbaciva iz funkcije. Rješenje za ovaj problem našli su Srbi u šumskom putu Malovan-Glamoč na kojem su u drugoj polovini ožujka počeli s intenzivnim radom radi oporavka i stavljanja u funkciju. Time se moglo pristupiti zaprečavanju prometnice Kupres-Šujica i stvaranju čvršće granice prema Šujici. Prema naredbi Zapovjedništva 5. korpusa dobila je 293. inženjerska pukovnija (293. inženjerski puk, dalje 293. inžp) iz Nove Topole zadaću da snagama do jednog voda pionira u cilju sprečavanja prodora ustaša na pravcu Livno-Kupres zapriječi prometnicu u rajonu Donjeg Malovana. Za izvršenje zadatke vod je dobio 1000 različitih mina, isto toliko kilograma eksploziva, sredstva za paljenje, komplete za rušenje, miniranje i razminiranje kao i sredstva za blisku protuoklopnu borbu. Hodnju prema Kupresu vod je imao izvršiti 30. ožujka s polaskom u 6 sati pravcem Nova Topola-Banja Luka-Mrkonjić-Grad-Šipovo-Kupres-Donji Malovan. Zaprečavanje se imalo obaviti na mjestima koje odredi zapovjednik bataljona TO u Malovanu. Zadaću prometnog, hodnog i borbenog osiguranja dobio je vod 5. bataljona Vojne policije (dalje 5. bVP), koji je dodatno naoružan sredstvima za blisku protuoklopnu borbu i opremljen s dva borbena vozila. S obzirom da je druga etapa hodnje vodova prolazila kroz hrvatsko područje zadaću osiguranja od sela Todorića kod Strojica preko Blagaja i Kupresa do Donjeg Malovana, dobila je 1. četa 3. bataljona 13. partbr. Po izvršenju zadatke koja je imala početi 31. ožujka i trajati do 2. travnja, pionirski vod i snage osiguranja imale su se 3. travnja vratiti nazad pravcem kojim su došli.²⁸

Glavnina 13. partbr imala je istovremeno s 1. bataljonom biti pripravna za hodnju pravcem Strojice-Vodica-Javorak-Kupreška vrata sa zadaćom posjedanja Kupreških

²⁸ Naredba zapovjedništva 5. korpusa zapovjedništvu 293. inžp, Op. pov. broj 309-1 od 29. 3. 1992. Naredba zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 13. partbr, Str. pov. br. 599-1 od 29. 3. 1992.

vrata i odsjecanjem Kupresa od Bugojna, omogućujući mobilizaciju 19. partbr. Bilo je predviđeno da dijelom snaga djeluje na pravcu Kupreška vrata-Kupres. 3. bataljona bez 1. čete imao je biti spreman za uporabu na pravcu Roduša-Blagaj-Rastičevo-Zlose- la sa zadaćom da uz topničku potporu omogući 1. bataljonu posjedanje Kupreških vrata. Minobacačka četa 120 mm u rajonu Blagaja je posjedala vatreni postav s kojeg je imala tući Rastičevo i Zlose- la.²⁹

No, zbog nemogućnosti prolaska ljudi i sredstava za izvršenje zadatka pravcem: Šipovo-Kupres-s. D. Malovan skupina za zaprečavanje je dan kasnije naredbom Zapovjedništva 5. korpusa, usmjerena prometnicom Mrkonjić-Grad-Glamoč-selo Don- ji Malovan. Istim aktom zapovjedništvo 30. partizanske divizije je imalo procijeniti stanje i dostaviti zahtjev za inženjerijske strojeve koji bi učinkovito održavali promet- nicu Glamoč-Donji Malovan.³⁰ Sva djelatnost 30. partd bila je u duhu naredbe zapovjed- ništva 5. korpusa od 30. ožujka da u svojoj zoni odgovornosti spreči prodor HOS u zonu divizije.³¹

U toku 30. ožujka 1. četa 3. bataljona 13. partbr osiguravala je kolonu za zapreča- vanje iz Nove Topole koja se kretala prema Malovanu. Stanje u Kupresu ocijenjeno je vrlo teškim jer su snage HOS-a i crne legije posele... sve ključne objekte u Kupresu, uključujući i poštu što je otežalo vezu zapovjedništva Divizije sa postrojbom TO.³² Postrojbe TO posjele su hotel *Adria-ski* kod Gornjeg Malovana, a 13. partbr je preba- cila svoju postroju iz sela Blagaj na područje Donjeg Malovana tako da je broj pripadnika u selu narastao na 180 ljudi. U Kupresu je istodobno mobilizirano 200 ljudi od kojih je obučeno u vojne odore oko 160. Prema obavještajnim podacima, pripadnici hrvatske TO Kupres postavili su dva protuzračna topa, minobacač 82 mm i BsT (netržajni top) na uzvisini Čardačica, a osmotreno je da je iskopano pet rovova s južne strane Kupre- sa prema Riličkom mostu. U rajonu sela Rastičeva osmotrena je stalna nazočnost skupina jačine voda do ojačanog voda, dok je ukupan broj ljudi brojao oko 120.³³

Nakon što je prenoćio u Glamoču, pionirski vod 293. inžp praćen vodom 5. bVP i četom 13. partbr, u jutro 31. ožujka je krenuo prema Malovanu. U prvim noćnim satima posljednjeg dana mjeseca ožujka, brigada je u rajonu Strojica prihvatila ojačani 1. motorizirani bataljon 11. motorizirane pješačke brigade 9. korpusa (dalje 11. mtbr), osiguravši mu hodnju i dolazak u rajon Blagaja. Dolazak ojačanog bataljona 11. mtbr bio je znak da se vrijeme raspleta približava. U njemu je on imao odigrati značajnu

²⁹ Pripremna naredba zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 13. partbr, Str. pov.br. 560-1 od 29. 3. 1992.

³⁰ Naredba zapovjedništva 5. korpusa zapovjedništvu 30. partd, Op. pov. broj 309-2 od 30. 3. 1992.

³¹ Naredba zapovjedništva 5. korpusa zapovjedništvu 30. partd, Op. pov. broj 287-3 od 30.3.1992.

³² Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-62 od 30. 3. 1992.

³³ Izvanredno izvješće zapovjedništva 13. partbr zapovjedništvu 30. partd, Str. pov. br. 174-74 od 30. III. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd Pov. br. 27-2/92 od 31. III. 1992.

ulogu u posjedanju pravca Blagaj-Kupreška vrata. U Kupresu je vladao mir, a zapovjednik Općinskog stožera TO Kupres, izvijestio zapovjedništvo 30. partizanske divizije da na prometnici *Kupres-Zlosela-Rastičevo nije video snage HOS-a u rejonima gde su se do sada utvrđivali*.³⁴ Od zapovjedništva 19. partbr primljeni su uznemiravajući obavještajni podaci da se na području Tomislavgrada vrši potpuna mobilizacija snaga. Sa svoje strane zapovjedništvo 13. partbr radilo je i dalje na pripremama za domobilizaciju 2. i 3. bataljona.³⁵

Vod za zaprečavanje došao je 1. travnja napokon na područje Malovana.³⁶ 13. i 19. partbr radile su i dalje na zadaći domobilizacije. Pridošli 1. motorizovani bataljon 11. mtbr razmješten je u rajonu sela Mrđanovci, Novo Selo i Šemanovci. Iz izvješća zapovjedništva 2. Vojne oblasti vidljiv je raspored snaga 30. divizije: zapovjedništvo 13. partbr s podstožernim postrojbama, ukupno 252 vojnika u selu Barači; 1. bataljon jačine 340 ljudi u rajonu Strojice-Pribeljci; 2. bataljon jačine 224 vojnika u rajonu Laništa (Ključ); 3. bataljon bez 1. čete, s 242 vojnika u rajonu Roduša, dok je 1. četa bataljona s oko 100 ljudi bila u Malovanu na zadaći osiguranja.³⁷ I dalje je trajala domobilizacija 2. i 3. bataljona brigade. Prvi bataljon 19. partbr ustrojavao se s dvije čete u Kupresu i jednom iz Bugojna koja je posjela borbeni postav u rajonu šume Koprivnica na potezu Bugojno-Kupres. Očekivalo se da će bataljon brojati oko 300 ljudi. U zoni brigade i pod njenim zapovjedništvom bile su mobilizirane dvije čete TO u rajonu Donjeg Malovana, jedna četa TO u Vukovskom, četa TO u Ravnom i četa TO u selu Blagaj. U rajonu Blagaja nalazilo se i oko 150 ljudi 5. dobrovoljačkog bataljona 5. korpusa. Pridodati 1. motorizovani pješački bataljon 11. mtbr 9. korpusa bez 1. čete, ojačan s baterijom MB-120 mm (5 oruđa), baterijom haubica 105 mm (6 oruđa) i protuoklopnim vodom topova ZIS 76 mm (3 oruđa) bio je u rajonu Novo Selo-Blagaj jačine 250 ljudi. 1. četa bataljona ojačana vodom BsT-82 mm, jačine 100 ljudi bila je u rajonu sela Donjeg Malovana.³⁸

³⁴ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-63 od 31. III. 1992.

³⁵ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 27-2/92 od 31. III. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 13. partbr zapovjedništvu 30. partd, Str. pov. br. 77 od 31. III. 1992.

³⁶ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 13. partbr zapovjedništvu 30. partd, Str. pov. br. 174-78 od 01. IV. 1992.

³⁷ Zapovjedništvu 13. partbr bio je podređen i protudiverzantski vod SO Šipovo i četa TO Magaldol (Magendol) s vodom MB - 82 mm. jačine 135 ljudi, kao i četa TO Jezero. Izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 2. VO, Str. pov.br. 174-65 od 1. IV. 1992.

³⁸ U sastavu 30. partd nalazila se je još i 122. Ipbr razmještena u rajonu Skender-Vakufa. Izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 2. VO, Str. pov. br. 174-65 od 1. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 2. VO, Str. pov. br. 174-64 od 1. IV. 1992.

KRAJ MIRA - 2. TRAVNJA 1992.

Pridodata ojačanja iz sastava 9. korpusa uz 5. dobrovoljački bataljon matičnog korpusa držana su dovoljnim da 30. partizanska divizija eliminiira hrvatsku Teritorijalnu obranu iz Kupresa i stavi strateški važnu visoravan čvrsto pod svoj nadzor. U tom je pogledu zapovjedništvo 30. partizanske divizije 2. travnja svoje namjere stavilo na papir u zapovijedi za izvođenje borbenih djelovanja. Snage lokalne hrvatske TO procjenjene su na oko 200 do 250 *dobro naoružanih i obučениh* vojnika raspoređenih u dvije satnije i na rasporedu u selima Rastičevo i Zloseto. Veći problem bile su hrvatske snage u okolnim područjima. Snage protivnika u Livnu su procijenjene na dvije brigade ZNG -a jačine oko 5000 ljudi i bojnu HOS-a od 500 ljudi, dok je za Tomislavgrad držano da se u njemu nalazi oko 5000 pripadnika u dvije brigade HOS-a i ZNG-a, ojačane oklopništvom i topništvom većeg kalibra. O vjerodostojnosti procjene najbolje govori rečenica da su pored ovih snaga u Livnu... *primećena i 4 tenka tipa "leopard", a inače se pouzdano zna da je Hrvatskoj isporučeno 100 tenkova tipa "leopard",* te da protivnik raspolaže i sa raketama Z-Z r-300 koje su raspoređene u rejonu Grubišnog polja.³⁹ *Cilj aktivnosti snaga ZNG, HOS i drugih formacija muslimanske i hrvatske nacionalnosti je da osloncem na Hercegovinu u istočnu Bosnu, u sadejstvu sa snagama hrvatske izvrše prodor na pravcu Travnik-Jajce-Ključ-Cazin i time ostvare potpunu kontrolu na prostoru Bosanske Krajine pa i celoj teritoriji BiH.*

Temeljem navedene procjene protivnika 30. partd je imala zadaću *da po izvršenju domobilizacije 13. i 122. brigade i mobilizacijom 19. brigade sa ojačanim 1/11. mtbr, 5. dobrovoljačkim bataljonom i jedinicama TO opština: Mrkonjić Grad, Šipovo, Jajce, Kupres, D. Vakuf, Bugojno, S. Vakuf, Kotor Varoš i Ključ uz zaštitu svih prevoja i prolaza prema Travniku, N. Travniku, G. Vakufu, Prozoru, Duvnu, Livnu i Sanskom Mostu izvrši napad na Kupres i Kupreška vrata, sa ciljem: razbiti i i uništiti neprijatelja na pravcu napada i u rejonima Kupreških vrata i Kupresa, zauzeti ih a zatim pojačati obezbeđenje prolaza Malovana, Vukovskog i Ravanskog polja. U daljem čvrsto držati sve prevoje i prelaze u zoni odgovornosti divizije, zatvoriti neprijatelju prolaz u okviru zone odgovornosti divizije.*

Odluka zapovjednika Divizije bila je da uz topničku potporu, snagama 13. partbr bez 2. bataljona, 3. bataljonom 19. partbr, ojačana 1. bataljonom 11. mtbr, 5. dobrovoljačkim bataljonom i dijelom snaga TO općina Kupres, Bugojno i Donji Vakuf izvrši napad u zoni Kupreških vrata, Donjeg Malovana i Rastičeva s glavninom snaga na pravcu Strojice-Pribeljci-Čučkovine-Carev Mlin-Kupreška vrata i pomoćnim pravcem s. Novo Selo - s. Rastičevo - s. Zloseto - Kupres, sa ciljem razbijanja neprijatelja na pravcu napada, zaposesti objekte Kupres i Kupreška vrata, okružiti raseći i uništiti snage u rejonima s. Rastičevo, s. Zloseto-Kupres, delom snaga sprečiti prodor neprijatelja sa pravca Prozora i Duvna preko Vukovskog i Ravanskog polja i sa pravca Livna preko prevoja D. Malovan, izvode prema Kupresu. Po zauzimanju Kupresa i Kupreških vrata biti pripravan za odbijanje mogućih protunapada iz smjera Livna, Tomislavgrada i Pro-

³⁹ U to vrijeme većih skupina ZNG-a ili HV-a u Tomislavgradu i Livnu nije bilo. Postojale su lokalne seoske skupine, odnosno milicije objedinjene u Livnu u brigadu *Petar Krešimir IV*, odnosno *Kralj Tomislav* u Tomislavgradu.

zora uz postavljanje stabilnog osiguranja prema pravcima koji iz rajona Travnika i Novog Travnika preko Komara i Turbeta izbijaju na Vlašić planinu i Donji Vakuf.

5. dobrovoljački bataljon imao je zadaću izvesti napad pravcem Pribeljci-Čučkovine-Carev Mlin, razbiti snage protivnika na pravcu napada, izbiti na Kupreška vrata, staviti ih pod svoj nadzor, uništiti protivnika na njima i spriječiti promet hrvatskim snagama na prometnici Bugojno-Kupres.

1. motorizovani bataljon 11. mtbr, bez 1. čete, ojačan četom TO Blagaj imao je zadaću napasti osnovnim pravcem Novo Selo-Mrđebare-Kupres, razbiti hrvatske snage u rajonu Rastičeva i Zlosela, okružiti Kupres sa zapadne i jugozapadne strane i uz pomoć 1. bataljona 19. partbr *uništiti neprijatelja u gradu i omogućiti uspostavu regulatnog sistema vlasti*. U borbi za grad pokušati zaštititi PTT i energetske objekte. Snagama Kupreške bojne nije se smjelo dopustiti izvlačenje iz grada i spajanje sa snagama koje bi uspjele prodrijeti preko Vukovskog i Ravanjskog polja, odnosno prijevoja Donji Malovan. Po izvršenju zadaće, bataljon je pripravan za odbijanje protunapada s pravca Donjeg Malovana.

Nepotpuni 1. bataljon 19. partbr, bez 3. čete imao je osjetljivu zadaću izvođenja borbe u gradu s kojom bi vezao protivnika za sebe, spriječio mu uvezivanje sa snagama u Zloselu i štitio vitalne objekte u gradu. Po izbijanju ojačanog 1. motorizovanog bataljona, 11. mtbr zauzima grad nakon čega ga čisti od ostavljenih ili pritajenih protivničkih skupina. Njegova 3. četa osigurava Kupreška vrata s pravca Bugojno-Kupres i zadržava protivničke snage do pristizanja 5. dobrovoljačkog bataljona kojem potom pruža pomoć u zauzimanju Kupreških vrata i potpunom razbijanju protivnika.

Snage u rajonu Malovana, 1. četa 3. bataljona 13. partbr, pionirski vod 293. inžp, vod 5. bVP, 1. četa 1. motorizovanog bataljona 11. mtbr sa vodom minobacača, specijalna četa divizije i četa TO Malovan, stavljaju se pod zapovjedništvo bataljona TO Malovan s osnovnom zadaćom zaprečavanja rajona Malovana i sprječavanja prodora protivnika na pravcu Tomislavgrad-Kupres. Čete TO Ravno i Vukovsko u svojim rajonima imale su zadaću zaprečavanja i sprječavanja prodora protivnika u pravcu Kupresa.

Izvan izravnih borbi ostatak 19. brigade imao je zadaću držati prijevoj Komar i blokirati snage protivnika u rajonu Donjeg Vakufa i Bugojna. Zadaća 122. lake pješake brigade bila je da čvrsto drži područje Vlašića i Kruševa Brda sprječavajući prodor protivnika na pravcu Travnik-Skender Vakuf i Travnik - Kotor Varoš. Po potrebi su u borbi mogle biti uporabljene snage TO Šipova kao i snage TO Mrkonjić Grada i Ključa.

Borbena djelovanja podržavala je topnička skupina AG 30 (Artiljerijska grupa 30) sastavljena od baterije MB-120 mm, baterije haubica 105 mm i voda topova ZIS 76 mm, sve iz 11. mtbr, kao i baterije minobacača 120 mm 13. partbr. Skupina je imala osnovni vatreni postav u rajonu Blagaj-Novo Selo.

Za vođenje borbenih djelovanja određena je skupina koju su činili načelnik stožera 30. partd, zapovjednici 1. partbr, 13. partbr i 5. dobrovoljačkog bataljona, te načelnik topništva 9. korpusa i načelnik stožera 11. mtbr.⁴⁰

⁴⁰ Zapovijed zapovjednika 30. partd za izvođenje borbenih djelovanja od 2. IV. 1992.

Iz zapovijedi je razvidna namjera zapovjednika 30. partd da iskoristi višestruku brojčanu i topničku nadmoć svojih snaga te da odsječe Kupres od doline Vrbasa i zapriječi pravce na potezu Prozor-Tomislavgrad-Livno. Istovremeno je namjeravao da relativno brzo razbije i potpuno uništi glavninu snaga protivnika u hrvatskim selima od Ratičeva do Zlosela, a potom i snage u gradu. Borbeno djelovanje nepotpunog bataljona 19. partbr u gradu imalo je olakšati zadaću sprječavajući uvezivanje hrvatskih snaga iz grada s onima u okolnim selima. Očekujući uporabu hrvatskih snaga s područja Livna i Tomislavgrada, imao je namjeru da ih brzim pothvatom stavi pred svršen čin i zadrži na rubnim granicama Kupreške visoravni.⁴¹ Istog je dana zapovjedništvo 5. korpusa naredilo poduzimanje mjera borbenog osiguranja na prednjem kraju obrane podređenih postrojba jer je imalo informaciju da će u sljedećih nekoliko dana oružane snage Republike Hrvatske *pojačati provokacije na svim linijama fronta jedinica 5. korpusa*.⁴² Osiguranje prema Vrbasu bilo je znatno slabije no čini se da zapovjedništvo 30. partd nije očekivalo veću angažiranju Hrvata i Muslimana jer su im bile poznata nesuglasice između njih.⁴³

U tijeku 2. travnja, snage 30. partd radile su po planu. Ojačana dijelovima 11. mtbr i 5. dobrovoljačkog bataljona 13. partbr je osiguravala zaprečavanje rajona Malovana i vršila neposredne pripreme za djelovanje na pravcima Strojice-Blagaj-Kupreška vrata i Strojice-Blagaj-Kupres. Susjedna 19. partbr nastavljala je s mobiliziranjem stavivši težište na 3. bataljon i posjedanje rajona Kupreških vrata a s četom 2. bataljona posjedanje rajona Mračaj. U zonu odgovornosti divizije stigla je još jedna četa 11. mtbr i koja je preuzela osiguranje pravca Glamoč-Pribelja-Malovan. U rajon Laništa počeli su pristizati i dijelovi postrojbi 594. inženjerske pukovnije i 557. mješovite protuoklopne topničke pukovnije (557. mpoap) iz sastava 9. korpusa. Stanje u *čitavom prostoru divizije je napeto, vlada neko zatišje*, zapisao je u redovnom borbenom izvješću vođa službujuće operativne skupine u zapovjedništvu divizije, komentirajući posljednji mirnodopski dan svoje postrojbe. Dan u čijim je poslijepodnevnim satima trebalo doći do sastanka predstavnika vlasti i stranki u Kupresu na traženje zapovjednika divizije. Tema sastanka imala je biti *mirno razrešavanje situacije na Kupresu*.⁴⁴ Na petosatnom sastanku bili su nazočni članovi Predsjedništva BiH dr Biljana Plavšić i Franjo Boras.

⁴¹ Točan nadnevak izvođenja pothvata nije moguće utvrditi jer u zapovijed nije unesen. No, s obzirom na dolazak ojačanog bataljona 11. mtbr 9. korpusa i intenzivnu domobilizaciju 13. odnosno mobilizaciju 19. partbr imalo je to biti u narednih nekoliko dana. Zapovjedništvo 13. partbr za 3. i 4. travanj imalo je namjeru mobilizirati 120 vojnih obveznika za popunu 3. bataljona, odnosno 210 4. i 5. travnja za potrebe 2. bataljona. Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 13. partbr zapovjedništvu 30. partd, Str. pov. br. 174-79 od 2. IV. 1992.

⁴² Naredba zapovjedništva 5. korpusa zapovjedništvu 30. partd, Op. str. pov. br. 166-23 od 2. IV. 1992.

⁴³ U Uskoplju (Gornjem Vakufu) izbile su nesuglasice između HDZ-a i SDA-a oko prometnice Gornji Vakuf-Novi Travnik. Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 27-4 od 2. IV. 1992.; u Bugojnu je Muslimanima, pripadnicima pričuvne milicije SJB, tajno podijeljeno streljivo što je skriveno od Hrvata; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov.br. 27-3/92 od 1. IV. 1992.

⁴⁴ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str.pov.br. 174-66 od 2. IV. 1992.; Pohvala zapovjednika 9. korpusa, Str. pov. br. 24-53 od 9. IV. 1992.

Zaključeno je da se uz pomoć Ministarstva unutarnjih poslova BiH logistički i kadrovski ojača Stanica javne sigurnosti Kupres (SJB Kupres) i izvrši nacionalno uravnotežen odnos pripadnika djelatne i pričuvne milicije. Dogovoreno je uklanjanje svih nadzornih točaka (punktova) na području općine kako bi taj posao preuzeli pripadnici MUP-a. Kolike su razlike bile u pogledu na neke od uzročnika nemira govore i prijedlozi nacionalnih stranki. HDZ i SDA predlagali su da se povuku sve osobe koje nemaju uredno prijavljeno boravište na području općine uključujući i pripadnike JNA.⁴⁵ Prijedlog SDS-a bio je da radi smirivanja dramatičnog stanja na područje Kupreške visoravni dođu postrojbe JNA.⁴⁶

Nazočnost JNA u rajonu Malovana bila je poznata hrvatskoj strani i bila je znak za uzbunu, kao i obavještajni podatak da se u rajonu Ravnina nalaze jače oklopne snage s namjerom upada u Kupreško polje. Na sastanku održanom 2. travnja u Tomislavgradu odlučeno je da se *mobilišu preostale postrojbe koje nisu mobilisane*, da snage TO Posušje budu na prvoj crti obrane pripravne za djelovanje na *glavnom pravcu dejstva i na prvoj liniji obrane*, te da se snage TO Tomislavgrada brojčano i tehnički ojačaju *posebno sa protuoklopnim sredstvima*.⁴⁷

POČETAK RATA - 3. TRAVNJA 1992.

*U zoni odgovornosti 19. partbr jutros je izvršen napad na Bat. TO Malovan, a u borbenim dejstvima je i 1/19 partbr u Kupresu. Plavi je napao iz pravca Šujica i već u 7,30 bio u D. Malovanu. U jutarnjim satima blokiran je tunel (Kupreška Vrata). U 8,00 č. obavješteni smo da imamo 2 ranjena, izvijestio je 3. travnja zapovjednik 19. partizanske brigade zapovjedništvo 30. partizanske divizije da su hrvatske postrojbe TO nešto poduzimljivije od njih.*⁴⁸ Najjače borbe vođene su u rajonu Malovana kamo je upućena Specijalna četa iz rajona Drežnice radi ojačanja bataljona TO Malovan. Usporedo s

⁴⁵ "Suzdržati se od provokacija i sukoba", *Oslobođenje*, (Sarajevo) od 3. IV. 1992.; lokalni HDZ je na sastanak doveo Hrvata Tomu Raštegorca iz Gornjeg Malovana kojeg su od nasilja pripadnika JNA i čini se sigurne smrti spasili susjedi Srbi. "Put bez povratka", *Oslobođenje* od 4. IV. 1992.

⁴⁶ Isto.; Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu SFRJ zahtjev za stalnim boravkom postrojbi JNA na području Kupreške visoravni podnijelo je još 17. siječnja 1992. *Udruženje Srba iz Bosne i Hercegovine radi sprečavanja genocida nad Srbima*. Navedeno prema Smailčekić, *Agresija na Bosnu i genocid nad Bošnjacima 1991-1993.*, Ljiljan, Sarajevo, 1994., str. 124.

⁴⁷ Izvješće OpŠTO Tomislavgrad od 2. IV. 1992. zapovjedništvu Herceg-Bosne.

⁴⁸ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 27-5 od 3. IV. 1992.; U najboljoj maniri srpske ratne publicistike J. Janjić piše o početku ovog sukoba: *A početkom aprila iz Zapadne Hercegovine, najvećeg ustaškog legla, krenule su prema Kupresu velike hrvatske snage kojima je bio cilj da se spoje sa snagama koje su iz Posavine delovale ka centralnoj Bosni. Pod dejstvom ovih snaga (iz Zapadne Hercegovine), zbila se prva veća operacija na prostorima Bosne i Hercegovine. U petak u jutro, 3. aprila, ustaše su sa svih strana, sinhronizovano, napale srpska sela na Kupreškoj visoravni*. Jovan Janjić, *Srpski general Ratko Mladić*, Matica Srpska, Beograd, 1996., str. 50.

borbenim djelovanjima trajali su i politički. Na pregovore pozvani predstavnik HDZ-a iz Kupresa, otklonio je poziv. Zapovjedništvo 30. partd čak je prijepodne obaviješteno iz Kupresa da će radi mirnog razrješenja situacije u rajonu Malovana stići predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović i zapovjednik 2. vojne oblasti.⁴⁹ Posljednji je, nakon izbijanja borbi na Kupreškoj visoravni, izjavio da je Republika Hrvatska sa 15 tenkova⁵⁰ krenula u *agresiju* na Kupres, pa je zbog toga od Štaba Vrhovne Komande zatražio uporabu zrakoplovstva.⁵¹ Nakon trosatne borbe hrvatske postrojbe stavile su pod nadzor Donji Malovan. Stanovništvo je uglavnom uspjelo izbjeći prema Glamoču s dijelom postrojbi obrane. Oko podne topnička vatra hrvatske TO prenesena je na Gornji Malovan, što je jasno govorilo o namjeri produživanja djelovanja prema Kupresu. Do kraja dana srpske snage u Gornjem Malovanu su okružene.⁵²

U Kupresu je Kupreška bojna po naredbi Glavnog stožera hrvatske TO iz Gruda u rano jutro podigla borbenu gotovost na prvi stupanj. Bojna je u ožujku 1992. postavila dvije crte obrane koje nisu bile dobro inženjerijski utvrđene i urađene. Prva crta je bila na potezu selo Rastičevo-Grbešina dolina-Mrnjašnica-Mrdebare-Stražbenica. Druga, pričuvna crta bila je na potezu Juriči-Glavice-Kuk. Izbijanjem sukoba Kupreška bojna je imala raspored; satnija Zlosela s ojačanim vodom Rastičevo posjela je postav na crti Rastičevo-Grbešina dolina-Mrnjašnica-Mrdebare-Stražbenica; u zahvatu prometnice Blagaj-Rastičevo bila je protuoklopna skupina s Bst-om, a tri MB 82 mm su imala postav u rajonu Mrnjašnice; satnije Osmanlije, Kupres i gornji Kupres bile su u rajonu istoimenih mjesta; specijalni protudiverzantski vod bio je u Zloselima kao pričuva bojne; na uzvisini Poganac nalazila se protuoklopna skupina s Bst-om i zadaćom nadzora prometnice Kupres-Šujica. Dva minobacača nalazila su se kod uzvisine Gradina kod sela Vrila.⁵³

Zapovjednik 30. partd oko podne 3. travnja prilagodio je namjere iz dan ranije napisane zapovijedi novim okolnostima, pa je odlučio da snagama koje je imao u

⁴⁹ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str.pov.br. 174-67 od 3. IV. 1992.

⁵⁰ Za sada nemamo službenih dokumenata na osnovu kojih je moguće utvrditi točan broj hrvatskog oklopnitstva uporabljenog u borbama na Kupreškoj visoravni. Po podacima koje je za autora od sudionika borbi prikupio Jure Begić radilo se o pet oklopnjaka. Od toga dva tenka T 55 s imenima *Božji oklop* i *Rio Alc*, dva trofejna samohodna oruđa M 36 i borbeno vozilo pješništva BVP M80 po imenu *Victoria*. Jedan tenk T 55 ostao je u Šujici i nije uporabljen u borbama. Iz članka o Oklopnjoj bojni 1. gmtbr "Ante Bruno Bušić", koja je na neki način kasniji "sljedbenik" dijela oklopa i oklopnika s Kupresa moglo bi se zaključiti da su na Kupresu bili i tenkovi *Vitez* i *Purger*. "Njihova glazba grmi", *Drmaj*, Glasilo 1. gardijske brigade HVO *Ante Bruno Bušić*, Godina I, Čapljina, 10. IV. 1994. ; "Božji oklop", *Drmaj*, Glasilo 1. gardijske brigade HVO *Ante Bruno Bušić*, God. II., broj 7, Kupres, 13. VI. 1995.

⁵¹ General Kukanjac također je izjavio da se za uporabu zrakoplovstva prethodno sve dogovorio sa predsjednikom Predsjedništva BiH. "Avionima braniti Kupres", *Oslobođenje* od 4. IV. 1992.; dan kasnije iz kabineta predsjednika Predsjedništva BiH stiglo je priopćenje da *JNA nije tražila niti je data suglasnost*, "Najžešće na Kupresu", *Oslobođenje* od 5. IV. 1992.

⁵² Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-67 od 3. IV. 1992.; izvješće OpŠTO Tomislavgrad od 3. IV. 1992. zapovjedništvu Herceg-Bosne.

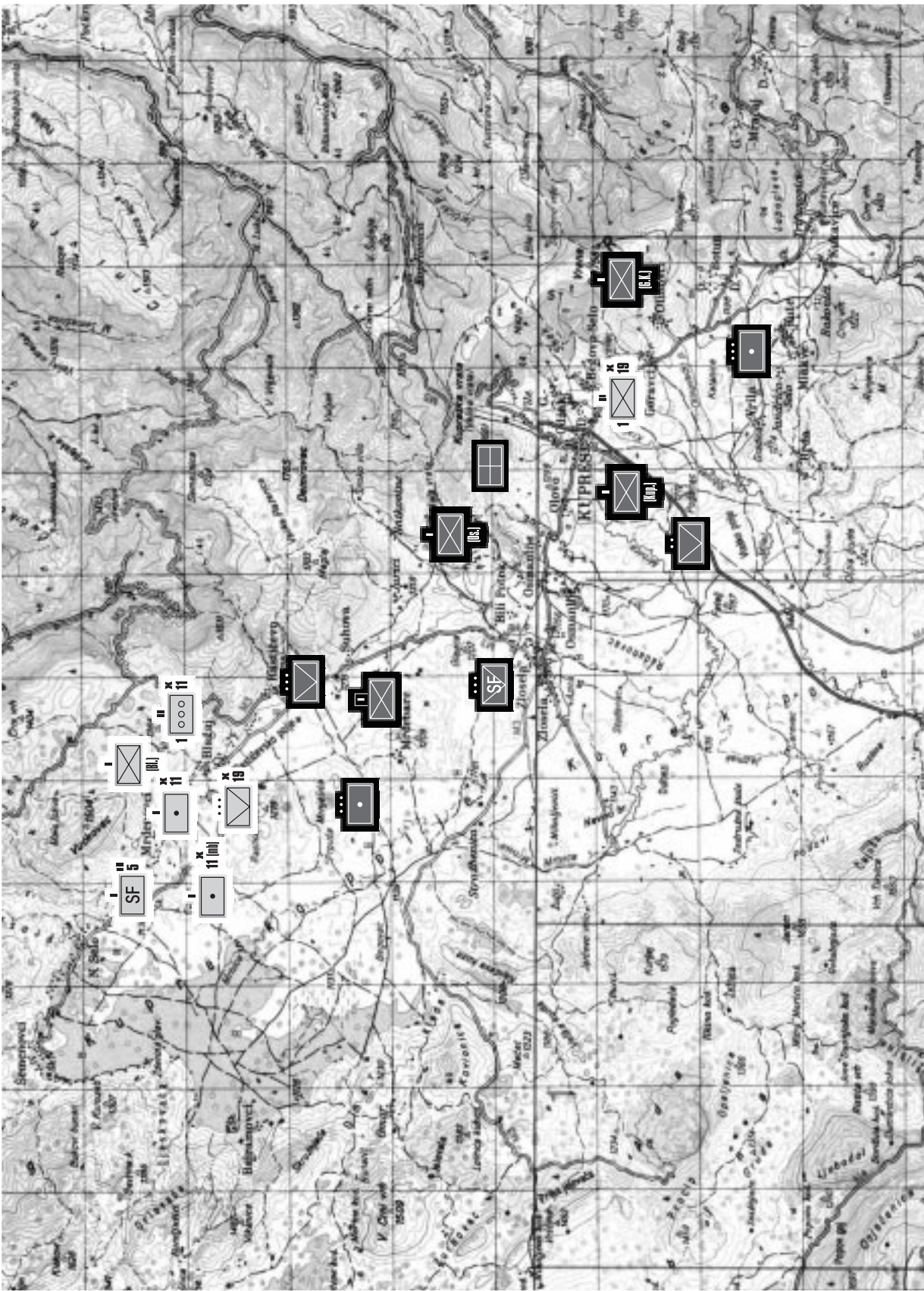
⁵³ *Stožer*, str. 22, 25.

širem rajonu Blagaja i u Strojicama uz jaku topničku potporu izvrši napad glavnim snagama na pravcu Strojice-Čučkovine, Carev Mlin-Kupreška vrata s ciljem zauzimanja istih. Na pomoćnom pravcu planirao je razbijanje protivnika i zauzimanje hrvatskih sela na potezu od Rastičeva do Kupresa. Dio snaga bio je predviđen za sprječavanje prodora s pravca Malovana, prema kojem se prema očekivanom uspjehu u Kupresu i na Kupreškim vratima, imalo usmjeriti djelovanje svih raspoloživih snaga radi protjerivanja protivnika iz Kupreškog polja. U 13,10 počela je topnička priprema skupine za potporu 30. partd po rajonu sela Rastičeva, a u 13,15 krenulo je pješaštvo u napad prema postavima ojačane satnije Zlosela Kupreške bojne. Minobacački vod Kupreške bojne s tri oruđa 82 mm i 100 mina nije mogao učinkovito parirati srpskom topništvu. Tražena je i dobijena topnička pomoć iz Šujice ali zbog lošeg navođenja nije bila učinkovita. Usprkos topničkoj premoći, 30. partd nije, osim što je prišla Rastičevu, previše napravila. U dnevnom izvješću divizije, službujući časnik je s žaljenjem zapisao da su zbog problema s dovoženjem dijelovi 13. partbr izbili na polazne postave u 18 sati a snage u dodiru kod Rastičeva, četa TO Blagaj i nepotpuni 1. bataljon 11. mtbr nisu bile dovoljno jake da iskoriste učinak topništva po Rastičevu i prenesu borbeno djelovanje prema Zloselima. Predviđajući daljnja djelovanja, zapovjedništvo 30. partd planiralo je tijekom noći ubaciti 5. dobrovoljački bataljon i dio snaga 13. partbr na pravac Rastičevo-Ratkovine, a u jutarnjim satima nakon topničke pripreme po rajonu Zlosela produžiti napad ka Kupresu. Od nadređenih instanci traženo je djelovanje zrakoplovstva u rajonu Šujica-Donji Malovan i pravcu Prozor-Ravno, i ubrzanje djelovanja dijelova 9. korpusa na pravcu Glamoč-Livno. Radi zauzimanje Zlosela i djelovanje na prostoru od Kupresa do Gornjeg Malovana traženo je ubrzavanje dolaska oklopnih postrojbi. Tražena je također pomoć u sredstvima i poslužiocima veze, sanitetskom zbrinjavanju i popuna u streljivu.⁵⁴ Pomoć u ljudstvu i tehnici tražio je i branitelj, koji je imao dva ranjena vojnika na području Rastičeva. Od Glavnog stožera u Grudama zapovjednik operativnog stožera Kupreške bojne dobio je naredbu da se prve crte drže po svaku cijenu, i obećanje da će pomoć u ljudstvu iz Bugojna i Uskoplja stići tijekom noći.⁵⁵

Na vijest o borbenom djelovanju u rajonu Malovana reagiralo je odmah zapovjedništvo 5. korpusa. Tijekom dana donijelo je nekoliko naredbi u svrhu pojačanja snaga 30. krajiške divizije. Odlučeno je da se pojačanja za Kupres izvuku s zaposjednutog područja Republike Hrvatske iz zapadne Slavonije, gdje se već nekoliko mjeseci nalazio dio korpusa. Omogućavao je to smanjeni intenzitet borbenih djelovanja kao i mirovne snage Ujedinjenih naroda koje su se tijekom mjeseca imale razmjestiti na tom po-

⁵⁴ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 27-5 od 3. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov.br. 174-67 od 3. IV. 1992.

⁵⁵ *Stožer*, str. 22-23.; Pomoć iz Bugojna u jačini satnije dragovoljaca krenula je nakon zapovijedi Glavnog stožera iz Gruda, ujutro 3. travnja. Zbog zaprečene prometnice Bugojno-Kupres, satnija je krenula zaobilaznim i od snijega zatrpanim putevima pa je u Kupres stigla u jutro 4. travnja. Za njom je stigla i satnija iz Uskoplja (Gornji Vakuf). *Vatre nad Vrbasom, Prilozi za bugojansku ratnu kroniku 1990-1993.*, Hrvatsko kulturno društvo "Napredak", Bugojno 1993., str. 58-59.

SF 5

X 11

X 11

X 11

X 11 (10)

X 19

X 11

X 11

X 11

X 11

X 100

X SF

X 100

X 1000

X 19

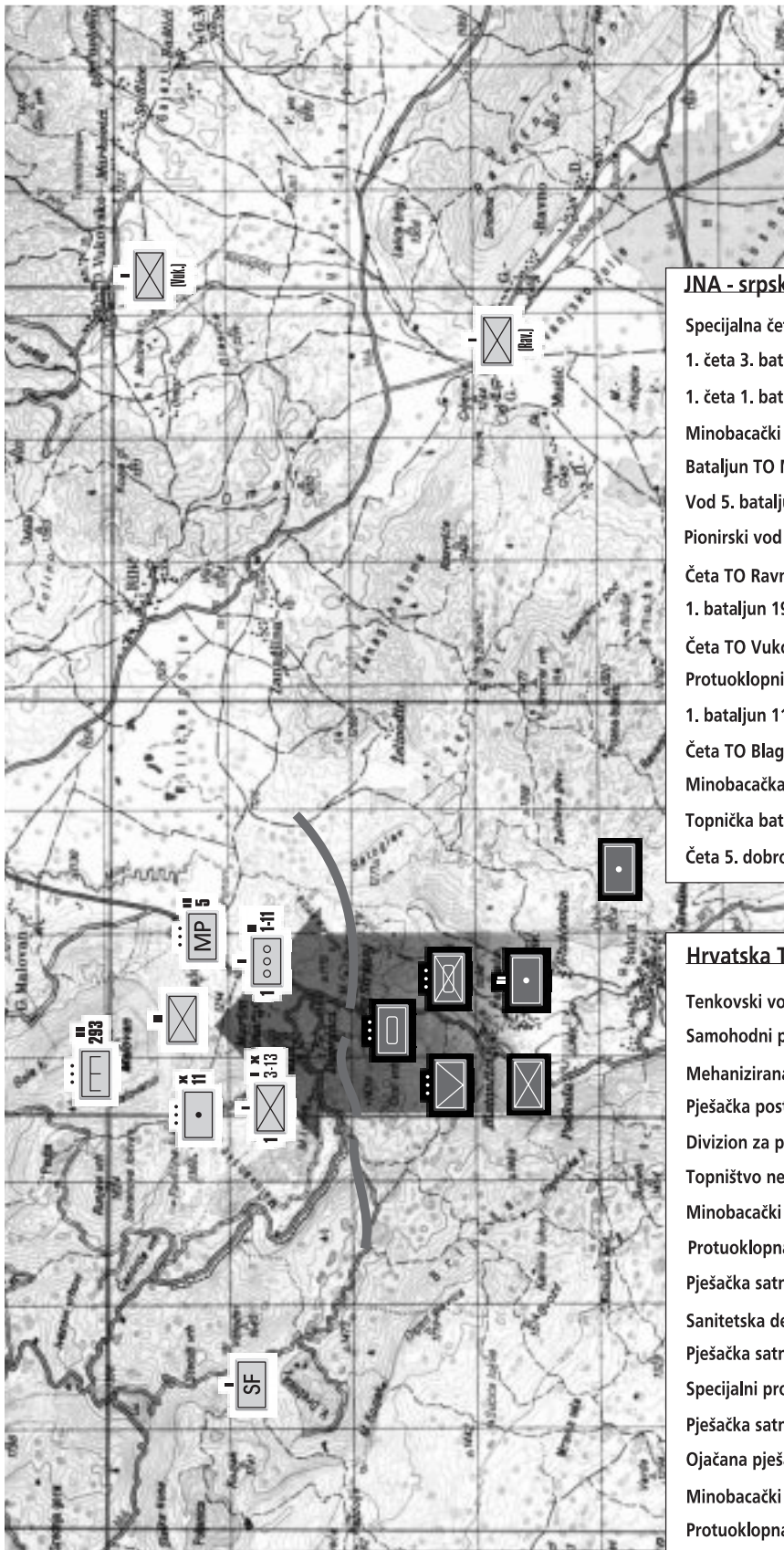
X 100

X 100

X 100

Topographic map of a region in the Balkans, featuring a grid and various military symbols. The map shows terrain contours, rivers, and numerous place names in Cyrillic and Latin scripts. Military symbols include squares with 'X' marks, squares with 'SF', '19', and '1' labels, and squares with '100' and '1000' labels. The symbols are distributed across the map, with a concentration in the central and eastern parts. The map is oriented vertically with the grid lines running horizontally and vertically.

Obostrani raspored snaga prijevodne 3. travnja 1992.

JNA - srpska TO

- Specijalna četa TO Blagaj
- 1. četa 3. bataljuna 13. partbr
- 1. četa 1. bataljuna 13. mtbr
- Minobacački vod 11. mtbr
- Bataljun TO Malovan
- Vod 5. bataljuna vojne policije
- Pionirski vod 293. inženjerske pukovnije
- Četa TO Ravno
- 1. bataljun 19. partbr
- Četa TO Vukovsko
- Protuočlopni vod 11. mtbr.
- 1. bataljun 11. mtbr
- Četa TO Blagaj
- Minobacačka baterija 11. mtbr
- Topnička baterija 11. mtbr
- Četa 5. dobrovoljačkog bataljuna

Hrvatska TO

- Tenkovski vod
- Samohodni protuočlopni vod
- Mehanizirana desetina
- Pješačka postrojba nepoznate jačine
- Divizion za potporu
- Topništvo nepoznate jačine
- Minobacački vod KB (Kupreške bojne)
- Protuočlopna desetina KB
- Pješačka satnija Gornji Kupres KB
- Sanitetska desetina KB
- Pješačka satnija Kupres KB
- Specijalni protuočlopni diverzantski vod KB
- Pješačka satnija Osmanlije KB
- Ojačana pješačka satnija Zlosela KB
- Minobacački vod KB
- Protuočlopna desetina KB

druću.⁵⁶ Dobrovoljačkom bataljonu 5. korpusa (bez čete) naređena je hodnja pravcem: Vrbovljani-Bosanska Gradiška-Banja Luka-Šipovo-Blagaj sa zadaćom: *stupiti u vezu sa komandantom 13. partbr u s. Barači i zajedno sa jedinicama 11. pbr/9. korpus, razbiti ustaše u rejonu: Rastičevo-Suhova-Zlosela-Osmanlije, izbiti u rejon Donji Malovan i povezati se sa bataljonom TO Donji Malovan i sprečiti prodor ustaša na pravcu Šujica -Donji Malovan-Kupres.*⁵⁷ Iz sastava 5. mješovite topničke pukovnije (5. mješoviti artiljerijski puk, dalje 5. map), izdvojen je 2. haubički divizion i pridodan 30. diviziji. Isti se imao iz zapadne Slavonije povući s borbene crte te pravcem Trnkovac-Okučani-Bosanska Gradiška-Banja Luka-Šipovo-Blagaj stići u širi rajon Kupresa radi pojačanja snaga 5. dobrovoljačkog bataljona, 13. partbr i čete TO Blagaj te dati svoj udio u *razbijanju i uništenju ustaških snaga u rejonu Rastičevo, Suhova, Zlosela, Osmanlije i omogućiti spajanje sa bataljonom TO Donji Malovan i drugim jedinicama u tom rejonu.*⁵⁸ Divizionu je podređena i 1. baterija 5. lakog topničkog puka protuzračne obrane (5. laki artiljerijski puk PVO, dalje 5. lap PVO) koja se također nalazila na postavima u zapadnoj Slavoniji. Baterija se imala kretati u sastavu hodne kolone 2. haubičkog divizona, a po izbijanju u Kupreško polje imala je štiti topništvo 30. partd a po potrebi i djelovati po ciljevima na zemlji.⁵⁹

DRUGI DAN RATA - 4. TRAVNJA 1992.

U rajonu Donjeg i Gornjeg Malovana hrvatske snage polučile su tijekom 4. travnja uspjeh u borbi sa postrojbom TO i JNA. Četa 13. partbr, bataljon TO Malovan (jačine 98 ljudi) i specijalna četa u Drežnici su razbijene. Četa 13. partbr imala je jednog mrtvog i dva ranjena vojnika i uspjela se povući u pravcu Glamoča. Postrojbe podređene 19. partbr okružene u Gornjem Malovanu razbijene su kasno navečer pa je šumski put iz

⁵⁶ Sumirajući borbena djelovanja u Hrvatskoj, a zbog nemira u Banja Luci 3. travnja 1992., zapovjedništvo 5. korpusa je u otvorenom pismu svojim pripadnicima naglasilo: *Svojom osmomesečnom borbom borci 5. korpusa su spasili srpski narod Zapadne Slavonije od ustaškog istrebljenja, oslobodili i zaposeli srpske teritorije u ovom delu Hrvatske, sprečili prodor Paraginih bojovnika na teritorij Bosanske Krajine i stvarali uslove za dolazak mirovnih snaga OUN, što bi trebalo da znači i prestanak rata na ovim prostorima. ...Da bismo sačuvali Bosansku Krajinu od razaranja i svoje porodice, u narednom periodu moramo:*

1.- Ostati na položajima do dolaska plavih šlemova (oko 20. aprila), čime stvaramo uslove za bezbedno predислоciranje korpusa iz Zapadne Slavonije i angažovanje na očuvanju mira u Bosanskoj Krajini. Ovo je posebno važno kada se zna, da dolaskom mirovnih snaga UN, pored Banjalučkog, u Krajinu ulazi i Kninski i Bihački korpus. Pismo zapovjedništva 5. korpusa borcima Banjalučkog korpusa, Op. pov. broj 321-1 od 3. 04. 1992.

⁵⁷ Naredba zapovjedništva 5. korpusa zapovjedništvu Dobrovoljačkog bataljona 5. korpusa, Op. Pov. Br. 319-5 od 3. 04. 1992.

⁵⁸ Naredba zapovjedništva 5. korpusa Op. pov. br. 319-6 od 3. IV. 1992.

⁵⁹ Naredba zapovjedništva 5. korpusa Op. pov. br. 319-6 od 3. IV. 1992.; baterija je po ustroju imala 6 protuzrakoplovnih topova *praga*. Podatak od pukovnika V. Superine.

pravca Ravnina zapriječen i stavljen pod nadzor. U borbama za Malovan poginulo je sa srpske strane 11 osoba, 90 ih je zarobljeno a 5 nestalo.⁶⁰ Bježeći pred borbenim djelovanjima, stanovništvo je oko 15 sati počelo stizati u Glamoč gdje su organizirano prihvaćeni. Na području mjesnih zajednica Vukovsko, Ravno i Rilić nije bilo borbenih djelovanja.⁶¹ Prema procjeni zapovjedništva 30. partd koje je izravno vodilo borbeno djelovanje sa IZM-a u Blagaju, napadač je imao snagu ekvivalenta ojačanog bataljona sa 10 do 15 tenkova i pripremao se za produženje djelovanja prema Kupresu u zahvatu prometnice. U gradu je stanje bilo vrlo teško pa je zapovjedništvo 19. partizanske brigade položaj svog potpuno okruženog 1. bataljona držalo bezizlaznim i tražilo od zapovjedništva divizije da mu pruži pomoć svim raspoloživim snagama, jer zbog intenzivne minobacačke i snajperske vatre hrvatskih snaga nije bio u stanju da postavi učinkovitu obranu. Tim više što je 3. četa 1. bataljona koja je imala zadaću zaposjesti crtu Koprivnica-Kupreška vrata u rajonu Koprivnice izišla na zadaću samo s 34 čovjeka, što je bilo nedovoljno za pružanje pomoći glavnini bataljona u Kupresu. Dodatni problem bila je dojava da u rejonu Bugojna šest autobusa punih snaga HOS-a čekaju na benzinskoj crpki, kao i uhvaćena radio-poruka kojom je traženo zarušavanje serpentina na prometnici Bugojno-Kupreška vrata. Strah srpskih časnika zbog dojava o hrvatskim pojačanjima iz pravca Bugojna pokazao se opravdanim, jer je nakon dužeg noćnog lutanja po snijegom zatrpanom Stožeru u Kupres stigla satnija dragovoljaca iz Bugojna, a za njom i satnija iz Uskoplja. Nakon odmora polovica je otišla u Zlosela a polovica (55 ljudi) je po nalogu Glavnog stožera Herceg-Bosne raspoređena u širem rajonu Kupreških vrata. Kasno na večer u Kupres je stiglo i pojačanje TO Posušje nakon što je prometnica Šujica-Kupres stavljena pod nadzor HVO-a. Na predjelu Kupreških vrata raspoređeno ih je oko 80 uz vod satnije Kupres Kupreške bojne.⁶²

Drugoga dana borbenih djelovanja izravan dodir s snagama HVO-a iz rajona Blagaj-Novo Selo imala je samo četa TO Blagaj. Nakon jutarnje topničke pripreme u 10,30 su počela napadna djelovanja glavnine snaga 30. partd. Na pravcu Blagaj-Čučkovine-Kupreška vrata napadao je 1. bataljon 13. partbr s 5. dobrovoljačkim bataljonom.⁶³ 3. bataljon 13. partbr, bez 1. čete, bio je pripravan za uvođenje u borbu iza 1. bataljona s crte Čučkovine-Zlosela. 1. bataljon 11. mtbr napadao je pravcem Blagaj-Zlosela-Kupres. Intenzitet napada uz popodnevno djelovanje zrakoplovstva, pojačan je dan ranije upućenim pojačanjem, 2. haubičkim divizionom⁶⁴ 5. map-a i 1.

⁶⁰ "Mirno spavaj, Krajino", *Međaš* (list 7. motorizirane brigade, Kupres), broj 8 od travnja 1993. Izvješće OpŠTO Tomislavgrad od 4. IV. 1992. zapovjedništvu Herceg-Bosne.

⁶¹ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-69 od 5. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 27-7 od 5. IV. 1992.

⁶² Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 27-6 od 4. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov.br. 174-68 od 4. IV. 1992.; *Stožer*, str. 23-24.

⁶³ Iz raspoloživih dokumenata nije razvidno je li se radilo o cjelokupnom bataljonu ili njegovim dijelovima. Ukoliko je bio cjelokupan bataljon, to znači da je isti pristigao tijekom noći u rajon Blagaja.

⁶⁴ Divizion je imao 12 haubica 122 mm D 30. Izvanredno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-40 od 6. IV. 1992.

baterijom 5. lap PVO za potporu koji su oko 13,30 stigli u rajon Strojica, kamo je doletjelo i pet helikoptera za protuoklopnu borbu. Jako topničko djelovanje po postavima 1. satnije Kupreške bojne odnosi u smrt 5 hrvatskih vojnika i više ranjava. Satniju privremeno ojačava polovica od pristigle ojačane satnije dragovoljaca iz Bugojna i Uskoplja. No, uskoro se, pokolebani zvucima rata, izvlače iz Zlosela i odlaze u pravcu Bugojno. Nekoliko pojedinaca ipak ostaje na postavi satnije Zlosela. Snage Kupreške bojne u rajonu Rastičevu, prema srpskim procjenama 1 četa, uspjele su se održati na obrambenim postavima na koje je napadao 1. bataljon 11. mtbr. Bataljon je oko 20 sati napustio postave u području Rastičeva i povukao se u Blagaj s obrazloženjem da *nije spreman za borbu*.⁶⁵ Povlačenjem bataljona 11. mtbr od Rastičeva, isto je čini se napravio i dio satnije Zlosela Kupreške bojne koji se povukao u Zlosela. 17 boraca samostalnog voda Rastičevo ostaje u Zloselima dok brojniji ostatak samovoljno napušta bojišnicu i odlazi u pravcu Bugojna. Njihov odlazak brojčano i psihološki je kompenziran dolaskom ljudstva iz Posušja.⁶⁶

TRÉĆI DAN RATA - 5. TRAVNJA 1992.

Iz borbenog izvješća 30. partd za 5. travnja razvidno je da su napravljeni samo simbolični pomaci tijekom tog ali i prethodnog dana. No, izvješće u potpunosti dovodi tvrdnje iz onog dan ranije. Iz njega je vidljivo da se 3. bataljon 13. partbr i 5. dobrovoljački bataljon nalaze na pravcu Blagaj-Rastičevo-Mrđebare a ne na pravcu Blagaj-Čučkovine-Kupreška vrata. Na tom je pravcu bio 1. bataljon 13. partbr koji je dijelom snaga tijekom 5. travnja dopješačio na Veliku Plazenicu, no zbog jakog mraza i velikog snijega uzeo je predah (očito duži) prije nego što nastavi djelovanje ka Kupreškim vratima. Do promjena je očito došlo usljed žilavog otpora Kupreške bojne na crti od Rastičev do Stražbenice koju 1. bataljon 11. mtbr nije uspio razbiti, pa su 5. dobrovoljački i 3. bataljon 13. partbr povučeni s predviđenog pravca i usmjereni da pojačaju djelovanje bataljona 11. mtbr preko Mrđebara prema Zloselima. To se moglo napraviti bez većeg odraza na cjelokupno stanje, jer pravac koji je od Blagaja prema Kupreškim vratima vodio preko Čučkovina, očito nije bio branjen od hrvatskih snaga, pa je 1. bataljon 13. partbr usmjeren njime i najveći su mu problem bile nepovoljne vremenske prilike. Tako je i treći ratni dan na pravcu Blagaja protekao bez pomaka na pravcu Blagaj-Rastičevo-Zlosela. Pomak je napravljen u ojačanjima koja su tijekom dana pristigla. Iz Šipova je na IZM divizije stigao zapovjednik 1. četa 3. bataljona 13. partbr, koja se povukla iz Donjeg Malovana i preko Glamoča stigla u Šipovo, gdje je svojih 98 ljudi stavio na raspolaganje za borbena djelovanja u sastavu matičnog bata-

⁶⁵ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-68 od 4. IV. 1992.

⁶⁶ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd Str.pov.br. 174-68 od 4. IV. 1992. zapovjedništvu 5. korpusa.; *Stožer*, str. 23.; U kasnim noćnim satima 5. travnja u Bugojno je stiglo oko 60 Hrvata iz Rastičeva, "Rakete pustoše sela", *Oslobođenje* od 6. IV. 1992.

ljona. Značajnije pojačanje bili su oklopnjaci tenkofske čete iz sastava 9. korpusa, od kojih su četiri stigla u rajon Blagaja dok je šest ostalo *uz put Baraći-Strojice-Blagaj u kvaru*. Postrojbu povučenu sa postava u Svetom Roku doveo je pukovnik Lisica.⁶⁷ Na raspolaganje se stavilo i 48 pripadnika 9. korpusa s područja Šipova i koji su ušli u sastav baterije LRL 128 mm. U rajon Blagaja imao je doći i 2. bataljon 13. partbr iz Laništa, no stanovništvo Ključa srpske nacionalnosti najavljivalo je postavljanjem barikada sprječavanje prolaza.⁶⁸

U gradu su i dalje nastavljene borbe, 1. bataljon 19. partbr imao je jednog mrtvog i nekoliko ranjenih i zarobljenih boraca, a pojavili su se i problemi s opskrbom. Hrvatska strana pojačana pristiglom skupinom *Plavog*⁶⁹ držala ga je u okruženju i s Poganca tukla minobacačkom vatrom. U samom gradu pripadnici satnije Kupres i SPD voda izbacili su ga iz zapadnog dijela grada dok je prilaz istočnom dijelu onemogućen snažnom protupješačkom vatrom. Oko 20 sati pripadnici JNA zatražili su dogovor s vodstvom HVO-a. Predsjednik gradskog SDS-a i predsjednik općine dogovorili su prekid vatre i polaganje oružja, što su kasnije otklonili.⁷⁰

Zapovjedništvo 30. partd i dalje je raspolagalo s upitnim podacima o protivniku. Držano je da se na području Rastičeva brani oslabljena satnija HOS-a, da se na potezu Zlo sela-Osmanlije nalaze dvije satnije. Iste snage ojačane s PZT su bile u rajonu Kupreških vrata. Najveća koncentracija protivnika, bojna HOS-a ojačana s 10 tenkova tipa *Leopard* bila je u rajonu Donjeg Malovana. Haubice 105 mm bile su u rajonu Kukavčijeg jezera a minobacači 120 mm u rajonu Poganca. Za naredni dan zapovjednik 30. partd namjeravao je stabilizirati bojišnicu na crti *Seka-Rastičevo i u sadejstvu sa tenk(ovskom) četom, uz jaku art(iljerijsku) podršku, zauzeti Rastičevo a zatim produžiti ka Zlo selu i Kupresu, spojiti se sa snagama u Kupresu odakle biti u gotovosti za sprečavanje dejstva snaga neprijatelja sa pravca Malovan*. I dalje je držao nužnim djelovanje zrakoplovstva po postrojbama HVO-a na Kupreškim vratima i Malovanu. Ostali zahtjevi bili su za potpunom streljivom i sredstvima veze i sanitetskom pomoći.⁷¹

⁶⁷ Nadnevak dolaska tenkista 9. korpusa ne poklapa se s nadnevkom koji se može odrediti iz sjećanja generala Lisice, i koji bi trebao biti 6. travnja. Slavko Lisica, *Komandant po potrebi, MIGP "Vojvodina", Sombor 1995.*, str. 94-96.

⁶⁸ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str.pov.br. 174-69 od 5. IV. 1992.

⁶⁹ Vjerojatno se radilo o dragovoljacima Hrvatske vojske iz bojne *Zrinski*.

⁷⁰ U zoni odgovornosti 19. partbr, dolini Vrbasa, stanje sigurnosti potpuno se pogoršalo. Na sve strane su postavljane barikade a počela su i prva puškaranja. Prema neprovjerenim saznanjima iz Bugojna je na *Stožer /iznad Kupresa/ otišla postrojba od oko 200 pripadnika SDA kao ispomoć ustašama na Kupresu*, kao i da je iz Jajca u četiri autobusa stigla skupina HOS-ovaca na Kupreška vrata. Redovno borbeno izvješće Zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov.br. 27-7 od 5. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće Zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov.br. 27-9 od 7. IV. 1992.; *Stožer*, str. 24.

⁷¹ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str.pov.br. 174-69 od 5. IV. 1992.

POČETAK KRAJA - 6. TRAVNJA 1992.

Uz jaku topničku pripremu po rajonu Zlosela, Osmanlija i Olova, postrojbe 30. partd krenule su u zoru 6. travnja u napad na pravcu Blagaj-Zlosela-Kupres i Blagaj-Rastičevo-Kupreška vrata. Nakon što je u rajonu Rastičeva razminirao minska polja 5. dobrovoljački odred je u sudjelovanju sa 3. bataljonom 13. partbr krenuo u napad pravcem Rastičevo-Suhova-Jurići-Ratkovine gdje su izbili do 11 sati i zapleli se u borbe za selo, nakon kojih su imali biti spremni za produženje djelovanja ka Kupreškim vratima.

Tenkovska četa 9. korpusa s dobrovoljačkim odredom Šipovo napala je u zahvatu prometnice Rastičevo-Suhova-Bili potok. Kao što se moglo očekivati, njihovo je djelovanje bilo "najuverljivije". Relativno su brzo razbili protivnika na pravcu napada, zaošli Zlosela i izbili u rajon sela Olova. Jaka protuoklopna vatra SPD voda Kupreške bojne i protuoklopne skupine *Plavog* sa Čardačice, i područja Begova Sela i Odžaka ih je zaustavila, natjerala na sređivanje i posjedanje povoljnih postava. Na traženje *Plavog* na postav Čardačica-Čevići upućena je protuoklopna skupina pratećeg voda gornjeg Kupresa. Ona je krenula u susret tenkovskoj četi i kod zaseoka Guber je uništena. Na to je područje stigla i skupina kupreških studenata iz Zagreba koja se uspjela održati na postavima kraće vrijeme, da bi pod jakom topničkom i pješačkom paljbom odstupila do brda Poganca. Konfuzija i neuvezanost hrvatskih postrojbi toga dana dostiže vrhunac. Operativni stožer Kupreške bojne nije imao podatak da se u rajonu grada nalazi postrojba HOS-a i minobacačka skupina 82 i 120 mm iz Tomislavgrada.⁷²

1. bataljon 11. mtbr⁷³ i specijalna četa TO Blagaj napali su pravcem Blagaj-Japage-Mrnjašnica-Mrdebare. Do 11 sati izbili su u rajon Mrdebara, gdje su dio snaga usmjerili na jug prema Stražbenici osiguravajući se bočno od Malovana, pripravnici da nakon slamanja upornog otpora u Mrdebarama produže napad na Zlosela. Divizijsko topništvo je oko podneva počelo premještanje vatrenog postava po bitnicama prema Zloselima. U pričuvi je bila glavnina 13. partbr, 1. bataljon u rajonu Strojica bio je pripravan da po potrebi bude uveden za Zlosela, dok je 2. bataljon bio u hodnji iz rajona Laništa prema Strojicama gdje je imao biti pripravan za odluku zapovjednika divizije. Intenzivna uporaba topništva nagnala je zapovjednika divizije da zatraži streljivo za haubice 105 i 122 mm.⁷⁴

Povoljan taktički položaj i postignute uspjehe imala je 30. partd finalizirati skorim dolaskom na Kuprešku visoravan 9. oklopnog bataljona 9. korpusa, koji je naredbom

⁷² Izvanredno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-40 od 6. IV. 1992.; *Stožer*, str. 25-26.; "Minobacačka bitnica 120 mm", *Drmaj*, Glasilo 1. gardijske brigade HVO *Ante Bruno Bušić*, God. II., broj 7, Kupres, 13. VI. 1995.

⁷³ Od 6. travnja bataljon 11. mtbr se u dokumentima JNA piše kao 3. Nije jasno radi li se o grešci, koja je tada više puta ponovljena, ili je riječ o novim pojačanjima iz sastava 11. mtbr. U tom je slučaju nejasno što se dogodilo sa 1. bataljonom koji se poslije ne sreće u dokumentima. Po rasporedu postrojbi 2. VO od 7. travnja 1992. koji donosi S. Čekić riječ je o 3. bataljonu 11. mtbr. S. Čekić 1994., str. 123-124.

⁷⁴ Izvanredno borbeno izvješće zapovjedništva 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-40 od 6. IV. 1992.

zapovjednika 2. vojne oblasti određen da pojača snage 5. korpusa.⁷⁵ Njihovim dolaskom zapovjedništvo 2. Vojne oblasti naredilo je ustrojavanje operativne skupine OG-11 (Operativna grupa 11, dalje OG-11).⁷⁶ S preustrojem snaga prenesena je zadaća logističkog osiguranja sa 30. partd na 993. logističku bazu (993. pozadinska baza) i Vojno-medicinski centar Banja Luka.⁷⁷ Vođenje i zapovijedanje srpskim postrojbama na Kupreškoj visoravni OG-11 imala je preuzeti 7. travnja kada je i službeno proširena zona odgovornosti 9. kninskog korpusa JNA.⁷⁸ Podaci o borbama u drugoj polovici 6. travnja nisu nam dostupni, pa je događanje moguće donekle rekonstruirati po redovnom borbenom izvješću od 7. travnja. Čini se da su do konca dana u borbu uvedena iz divizijske pričuve i ostala dva bataljona 13. partbr (2. bataljon bez sumnje na pravcu Zlosela-Olovo), te da su hrvatske snage u Zloselima prestale da pružaju organizirani otpor. Njihovo se borbeno djelovanje svelo na rad manjih skupina koje su pokušavale da se izvuku s područja borbenih djelovanja. Informativna služba Kninskog korpusa priopćila je da su zauzeta sela Zlosela, Osmanlije i Olovo te da je JNA izbila na periferiju Kupresa. Priopćena je i cijena uspjeha, dva poginula pripadnika, od kojih jedan časnik, tri lakše i jedan teže ranjeni vojnik, kao i da su zarobili devet pripadnika TO Posušje.⁷⁹

O stanju u Kupresu i položaju svog 1. bataljona zapovjedništvo 19. partbr nije imalo novih saznanja, nakon što su oko 13 sati 5. travnja izgubili vezu s njim. Zapovjednik brigade u borbenom izvješću je pretpostavio *da se i dalje ova jedinica nalazi u Kupresu i vodi borbe protiv snaga HOS-a i ZNG koje se povlače pred jedinicama JNA*. U toku noći 6. na 7. travnja pojedine skupine vojnika uspjele su se probiti iz grada i donijeti vijesti o teškom stanju u Kupresu i nepovoljnom položaju njihove bojne. Položaj im je iznimno pogoršan djelovanjem hrvatskog oklopnitstva po gradu, kojem zbog nedostatka protuoklopnih sredstava nisu mogli parirati. Odlučeno je da se probijaju u skupinama kroz okruženje što je dijelu i uspijelo. Težište borbi bilo je u južnom dijelu grada. Pod ravnanjem *Plavog*, pripadnici kupreške bojne iz sela Goravci, Odžak, Begovo Selo, SPD voda i satnija gornji Kupres i Kupres, zauzeli su područje grada do samog centra. Noć i loše vrijeme zaustavilo ih je u napredovanju u kojem su imali četiri poginula i četiri ranjena borca. Time su bili završeni hrvatski pokušaji da stave cijelo gradsko područje Kupresa pod svoj nadzor. Postrojba *Plavog* povukla se u Tomislavgrad, što su učinile i ostale pridošle postrojbe. Pojačanja iz Posušja su iz rajona Poganca organizirano izvučena prema Posušju, a s Kupreških vrata se povlače borci iz Bugojna i Uskoplja, što naravno potiče da dio pripadnika Kupreške bojne učini isto.⁸⁰

⁷⁵ O načinu na koji je 30. partd pojačana 9. oklopnim bataljonom kod Lisice. U njegovom računanju vremena ima dan "viška". S. Lisica 1995., str. 98.

⁷⁶ U dokumentima JNA skupina se naziva iTG-11 i TG-1 (Taktička grupa 11 i 1).

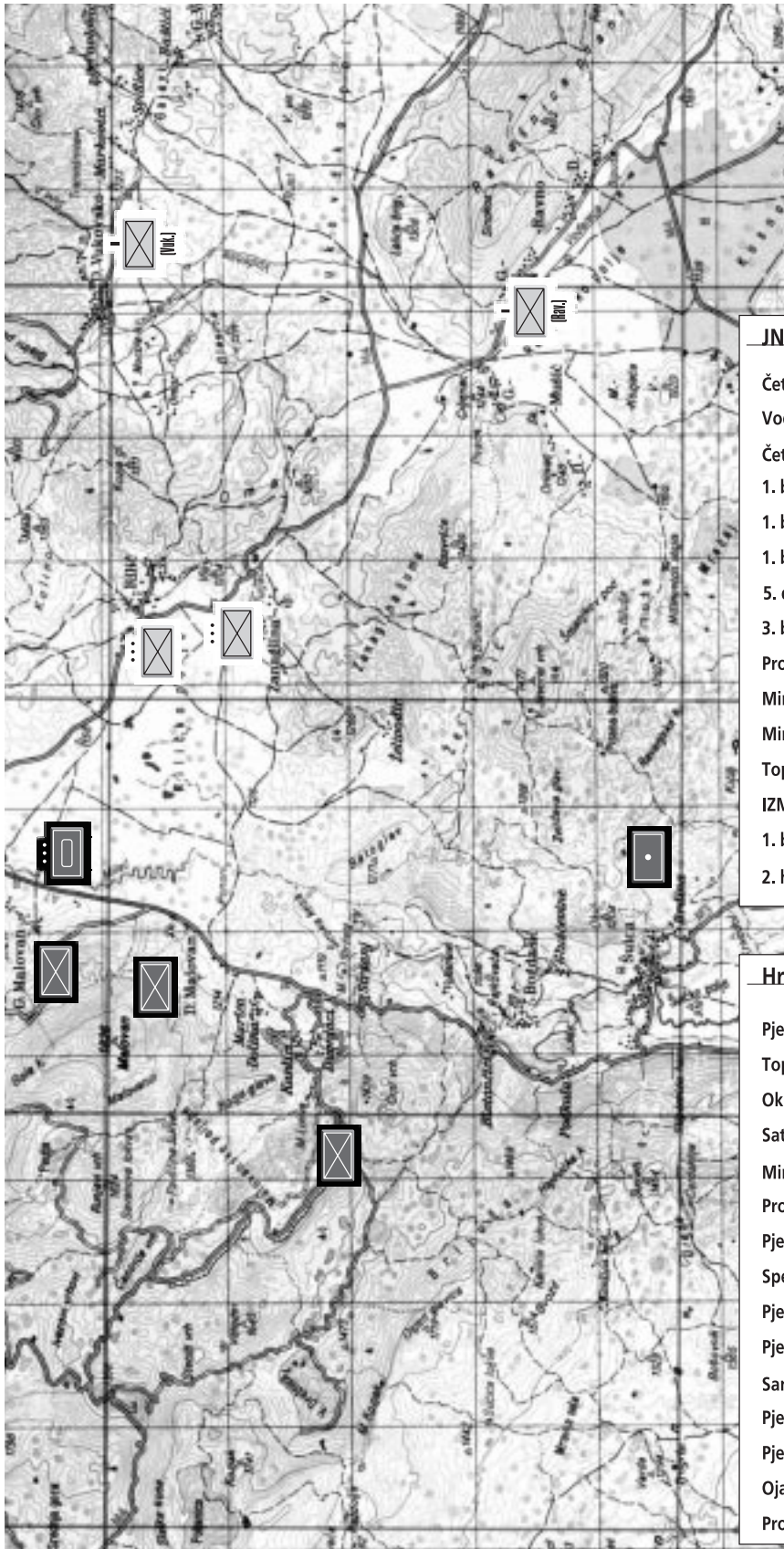
⁷⁷ Stavljanje 1. bataljona 11. mtbr na logističko osiguranje 30. partd izvršeno je 3. IV. 1992. Naredba zapovjedništva 2. vojne oblasti zapovjedništvu 9. korpusa, Str. pov. br. 31/103-29-4 od 7. IV. 1992.

⁷⁸ Naredba zapovjednika 5. korpusa zapovjedniku 30. partd, Op. pov. br. 333-2 od 6. IV. 1992.

⁷⁹ "Kupreška teška iskušnja", *Oslobođenje* od 8. IV. 1992.; S. Čekić 1994., str. 124.

⁸⁰ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 27-8 od 6. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30.

Obostrani raspored snaga 5. travnja 1992.

JNA-srpska TO

- Četa TO Ravno
- Vod TO
- Četa TO Vukovsko
- 1. bataljun 19. partbr 18
- 1. bataljun 13. partbr 13
- 1. bataljun 11. mtbr 11
- 5. dobrovoljački bataljun SF
- 3. bataljun 13. partbr 13
- Protuoklopni vod 11. mtbr. 11
- Minobacačka baterija 11. mtbr 11
- Minobacačka baterija 13. partbr 13
- Topnička baterija 11. mtbr 11
- IzM 30. partd 30
- 1. baterija 5. LAP PZO 5
- 2. haubički divizion 5. MAP 5

Hrvatska TO

- Pješačka postrojba nepoznate jačine
- Topništvo nepoznate jačine
- Oklopni vod
- Satnija za potporu
- Minobacački vod KB
- Protuoklopna desetina KB
- Pješačka satnija Gornji Kupres KB
- Specijalna postrojba Plavi
- Pješačka satnija Kupres KB
- Pješaštvo jačine bojne
- Sanitetska desetina KB
- Pješačka satnija Osmanlije KB
- Pješačka satnija
- Ojačana pješačka satnija Zlošela KB
- Protuoklopna desetina KB

Tako je na izmaku 6. travnja 1992., organizacija hrvatske obrane u Kupresu i okolnim selima bila na izdisaju.

RASAP - 7. TRAVNJA 1992.

Postignute uspjehe JNA je nastavila i 7. travnja. I dalje je djelovano po osnovnoj zamisli zapovjednika 30. partd od 2. travnja, na pravcima Blagaj-Zlosela-Kupres i Blagaj-Kupreška vrata. Dolazak glavnine 9. oklopnog bataljona potpuno je promijenio odnos snaga na bojišnici na kojoj se tako našlo 17 tenkova T-55, 8 oklopnih prevoznjaka OT M-60 i 5 borbenih vozila pješništva BVP M-80. Bataljon je uveden u borbu u zahvatu prometnice Blagaj-Zlosela. Neposredno ispred Zlosela skrenuo je u blizini Bilog Potoka uzevši smjer Osmanlije-Kupres. U kasnim poslijepodnevnim satima ušao je u Kupres.⁸¹ Njegovim tragom krenula je i glavnina 13. partbr. Njen 1. bataljon ušao je u Kupres s južne strane a 2. bataljon sa sjeverne izvršivši tako školski obuhvat grada. Lijevokrilni 3. bataljon po zaposjedanju Jurića i Ratkovina izbio je u rajon Male Plazeniće, gdje je stao čekajući usmjeravanje dijelova 9. oklopnog bataljona na Kupreška vrata. Bataljon 11. mtbr tijekom dana je "raščišćavao" područja Mrdebara i Zlosela. Zona borbenog djelovanja 5. dobrovoljačkog bataljona i odreda Šipovo nije bila poznata jer se njihovi zapovjednici nisu u tijeku dana pojavili na IZM-u divizije.⁸² Prodorom glavnine snaga OG-11 do Kupresa potpuno je pocijepana crta obrane hrvatskih snaga koje su prinuđene na odvojeno djelovanje, a dijelom i na borbu u okruženju. U gradu su hrvatske postrojbe i mještani hrvatske nacionalnosti pružali žilav otpor, dok su snage u Zloselima i dalje djelovale u manjim skupinama pokušavajući se izvući iz sela. Srpske snage su uspjeh postigle uz jednog poginulog i 3 ranjena borca, a tri su im tenka oštećena vođenim protuoklopnim raketama "Maljutka" iz rajona Begova Sela. Oko 75 hrvatskih branitelja i mještana je uhićeno i sprovedeno do Knina. Vojne uspjehe iskoristilo je lokalno srpsko pučanstvo bacivši se na *pljačkanja hrvatskih kuća*, što pripadnici Vojne policije nisu uspjeli spriječiti.⁸³ Za naredni dan zapovjedništvo OG-11 imalo je namjeru potpuno završiti s čišćenjem prostora od Zlosela do Kupresa. Ostala je također zadaća čišćenja grada nakon čega je sljedeća faza bila izbijanje na Kupreška vrata i prodor prema Malovanu.⁸⁴

partd, Pov. br. 27-9 od 7. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništvu 30. partd, Pov. br. 27-10 od 8. IV. 1992.; *Stožer*, str. 26-27.

⁸¹ Naredba zapovjedništva 2. vojne oblasti zapovjedništvu 9. korpusa, Str. pov. br. 31/103-29-4 od 7. IV. 1992.; S. Lisica 1995., str. 98.

⁸² Dokumenta 30. partd i sjećanja generala Lisice su proturječna oko zapovjedne nadležnosti na Kupreškoj visoravni.

⁸³ Uvjerljiv opis pljačke hrvatskih kuća u članku "Najduži dan", *Međaš* (list 7. motorizirane brigade VRS, Kupres), Broj 8 od travnja 1993.

⁸⁴ Redovno borbeno izvješće 30. partd zapovjedništvu 5. korpusa, Str. pov. br. 174-71 od 7. IV. 1992.

Većina zadaća predviđenih za 8. travnja izvedena na vrijeme i po planu. Zapovjednik 30. divizije u redovnom borbenom izvješću upoznao zapovjedništvo 5. korpusa sa stanjem u 19 sati: *O dosadašnjim dejstvima na pravcu Blagaj-Kupres-Malovan. Ovim dejstvima očišćena su i zauzeta su sela Rastičevo, Jurići, Ratkovine, Osmanlije i Olovo. Zauzet je grad Kupres. U toku su zadnja čišćenja, posebno snajperista. Cijena uspjeha na pravcu djelovanja iznosila je 8 poginulih, 12 teže i 36 lakše ranjenih vojnika. Na večer je zapovjednik OG-11 izdao zapovijed za napad na Donji i Gornji Malovan.⁸⁵ Za uspješna borbeno djelovanje zapovjednik 9. korpusa general bojnik Ratko Mladić pohvalio je 9. travnja *celokupni sastav vojnika i starešina Taktičke grupe (TG-1) na čelu sa komandantom, pukovnikom Slavkom Lisicom.*⁸⁶*

ZAVRŠNE BORBE

Nedostatak dokumenata otežava daljnje rasvjetljavanje borbi. Zapovjedništvo 19. partbr u redovnim borbenim izvješćima do 11. travnja 1992. ograničavalo se na konstataciju da se borbe vode po *rubnim područjima opštine.*⁸⁷ Problem su i borbeno djelovanje na južnom dijelu bojišnice u zahvatu prometnice Šujica-Kupres i okolnim selima. Do jutra 5. travnja hrvatske postrojbe stavile su pod svoj nadzor Gornji Malovan. U selo Rilić udaljeno nekoliko kilometara borbeno djelovanje su prenesena vjerojatno nakon 5. travnja. Najkasnije do 9. travnja selo je bilo pod hrvatskim nadzorom.⁸⁸ Selo Znanaglina zauzeto je 9. travnja nakon kraće borbe u kojoj su smrtno stradala četvorica pripadnika srpske TO. Tog je dana JNA zauzela hrvatska sela istočno od Kupresa. U sukobima su poginula tri pripadnika HVO-a⁸⁹ a četvorica su ranjena, od kojih je jedan bio kasniji

⁸⁵ Ranjenike je obradila Sanitetska četa u Šipovu, Redovno borbeno izvješće 30. partd zapovjedništva 5. korpusa, Str. pov. br. 174-72 od 8. IV. 1992.; S. Lisica 1995., str. 102.

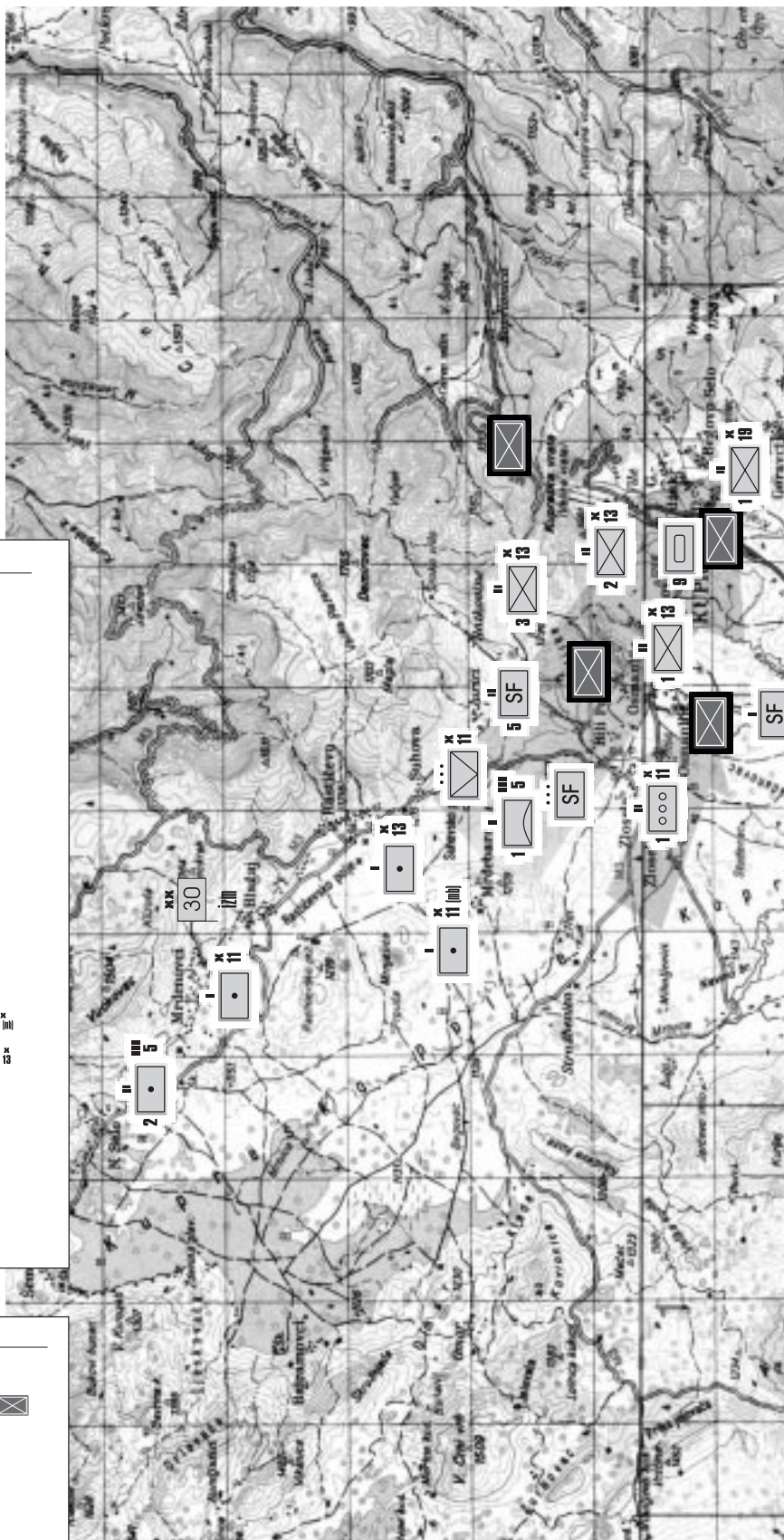
⁸⁶ U obrazloženju pohvale piše: *Na osnovu postignutih izvanrednih rezultata prilikom izvođenja borbenih dejstava na pravcu s. Blagaj-s. Rastičevo-Zlovelo-s. Olovo-s. Osmanlije-Kupres kojom prilikom je oslobođena teritorija u širem rejonu Kupresa, oslobođen veliki broj građana srpske nacionalnosti i proterane ustaške snage prema Livnu i Tomislavgradu. Pohvala zapovjednika 9. korpusa, Str. pov. br. 24-53 od 9. IV. 1992.*

⁸⁷ Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništva 30. partd, Pov. br. 27-11/92 od 9. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništva 30. partd, Pov. br. 27-12/92 od 10. IV. 1992.; Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništva 30. partd, Pov. br. 27-13/92 od 11. IV. 1992.; Naredbom zapovjednika 30. partd, iz sastava 19. partbr izuzet je 1. bataljon kao i Specijalna četa i Protuoklopni vod TO iz Malovana, koji su tako ušli u sastav postrojbi Kninskog korpusa. Redovno borbeno izvješće zapovjedništva 19. partbr zapovjedništva 30. partd, Pov. br. 27-14/92 od 12. IV. 1992.

⁸⁸ Rilić je bez otpora zauzeo vod pješništva i oklopni vod s tenkom T-55 i BVP M-80. Kao nadnevak čini se vjerojatnim 7. travanj. "Božji oklop", *Drmaj*, glasilo 1. gardijske brigade HVO Ante Bruno Bušić, God. II., broj 7, Kupres, 13. VI. 1995.

⁸⁹ Hrvatsko vijeće obrane službeno je osnovano 8. travnja 1992. Odluka o formiranju Hrvatskog vijeća obrane, *Narodni list Hrvatske zajednice Herceg-Bosne*, Mostar, rujan 1992. Broj 1, str. 4.

Obostrani raspored snaga 5. travnja 1992.

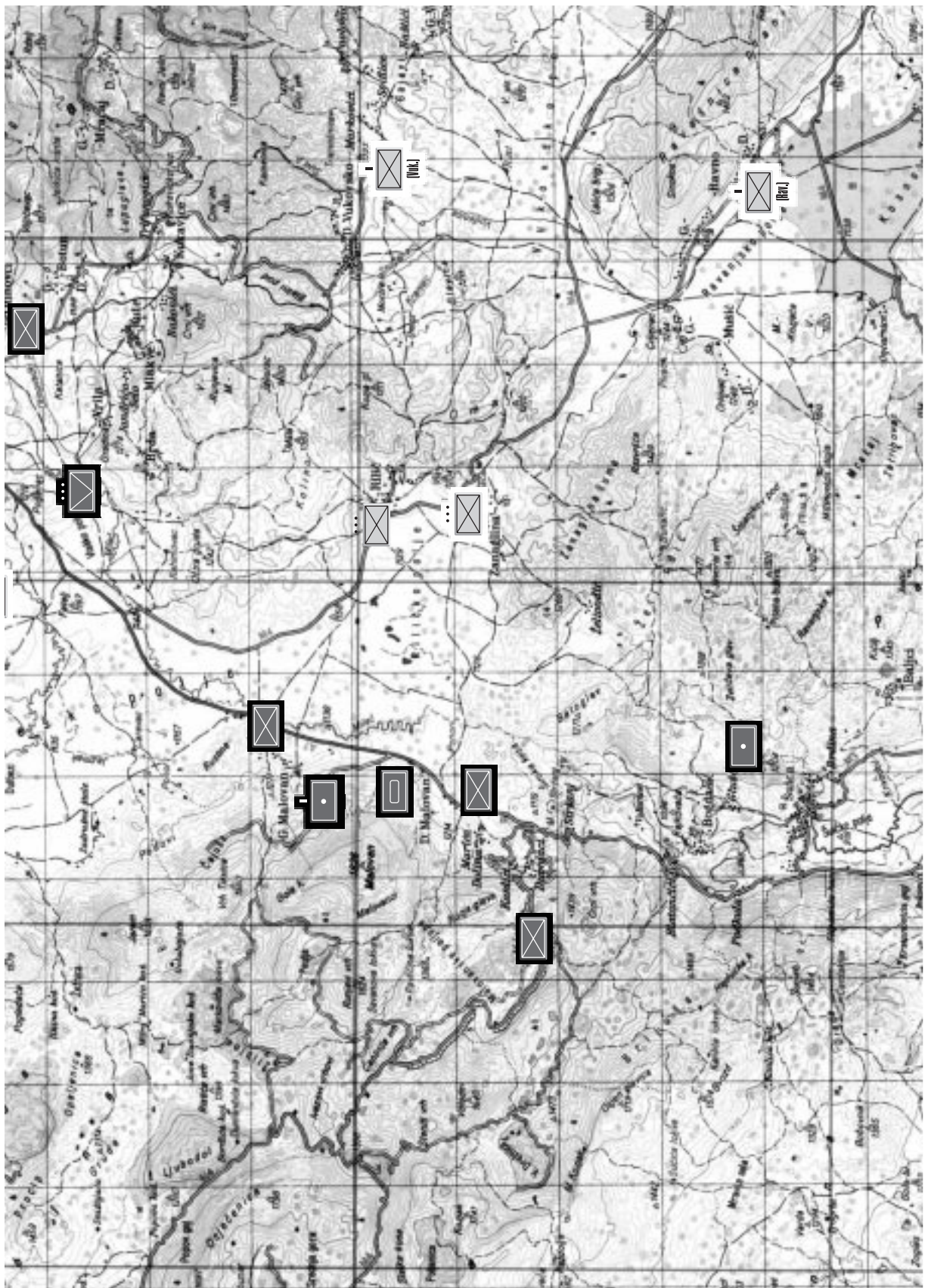

JNA - srpska TO

- Četa TO Ravno
- Vod TO
- Četa TO Vukovsko
- 1. bataljun 19. partbr
- 9. oklopni bataljun
- 1. bataljun 13. partbr
- 2. bataljun 13. partbr
- 1. bataljun 11. mtbr
- Dobrovoljački odred Šipovo
- 5 dobrovoljački bataljun
- 3. bataljun 13. partbr
- Protuoklopni vod 11. mtbr.
- Minobacačka baterija 11. mtbr
- Minobacačka baterija 13. partbr
- Topnička baterija 11. mtbr
- Izm 30. partd
- 1. baterija 5. LAP PZO
- Haubički divizion 5. MAP
- Specijalna četa TO Blagaj

Hrvatska TO

- Topništvo nepoznate jačine
- Pješačka postrojba nepoznate jačine
- Oklopni vod
- Satnija za potporu
- Protuoklopni vod KB

zapovjednik brigada "Kralj Tomislav" i "Ante Bruno Bušić".⁹⁰ Rješavanjem stanja u gradu i okolini OG-11 stvorilo je uvjete za prenošenje težišta borbenih djelovanja na jug prema Šujici. Loše vrijeme i snijeg koji je pao noću 9. na 10. travnja, olakšao je napad koji je OG-11 izvelo u jutro 10. travnja u zahvatu prometnice Kupres-Malovan.⁹¹ Hrvatske snaga imale su crtu obrane na potezu od benzinske crpke u blizini Gornjeg Malovana do hotela *Adria-ski* i od prometnice prema selu Riliću. Kao i nekoliko dana ranije na potezu Blagaj-Kupres prevagu je uz čimbenik iznenađenja ponovno odnio 9. oklopni bataljon, kojem raspršeno hrvatsko oklopništvo nije moglo uspješno parirati.⁹² Nakon osam dana borbi rat se vratio u Gornji Malovan ali taj put iz drugog smjera.

Iznenađene, bez međusobne koordinacije, hrvatske postrojbe su se povukle s Kupreške visoravni. Većina je odstupila prema Šujici dok se jedan manji broj boraca povukao preko Malovanske poljane i Malovana na Cincar planinu. Pred njima je bilo višednevno lutanje po planinskom bespuću na putu prema području Livna. Nekoliko njih nije imalo sreće pa je umjesto Livanjskog završilo u Glamočkom polju, gdje su ubijeni ili zarobljeni.⁹³

GUBICI

Hrvatski gubici u borbama za Kupres bili su vrlo veliki. Za tjedan dana borbe poginulo je oko 160 ljudi. Od toga 29 pripadnika Kupreške bojne i 19 civila.⁹⁴ Svi ostali poginuli bili su s drugih područja. Gubici u materijalno-tehničkim sredstvima također su bili veliki. Oklopna polusatnija koju su hrvatske snage izvele na visoravan gotovo je cijela izgubljena. Dva tenka T-55 i dvije samohotke M-36 nisu se vratile na polazne postavbe. Uspjelo je to samo posadi BVP M-80. Hrvatski stambeni fond u kupreškim selima potpuno je uništen. Sva sela su opljačkana i spaljena. Nisu pošteđeni ni vjerski objekti, koji su srušeni sa zemljom. U najvećem kupreškom selu Zloselima, postrojbe HVO-a u studenom 1994. krov su zatekle samo na školskoj zgradi.

Srbi su na Kupreškoj visoravni imali su 85 poginulih i 154 zarobljene osobe.⁹⁵ S obzirom na način s kojim su srpski novinari pisali o žrtvama rata, teško je ocijeniti

⁹⁰ "Tenkovi su izišli iz zemlje", *Nedjeljna Dalmacija* od 16. IV. 1992. ; "Zanaglina u plamenu", *Međaš* (list 7. pješačke brigade, Kupres) od 3. XII. 1992.; *Stožer*, str. 26-27.

⁹¹ Prema Lisičinih sjećanjima OG-11 je napad izveo 9. travnja. S. Lisica 1995., str. 102.

⁹² Tenk T 55 *Božji oklop* uništen je dok se pokušao izvući prema Donjem Malovanu. Drugi tenk T 55 *Rio Alca* ostao je neispravan u Gornjem Malovanu kao i jedna samohotka 90 mm. Druga samohotka ostala je kod Donjeg Malovana nakon što joj je spala gusjenica. BVP M80 *Victoria* uspjela se vratiti u Šujicu. Kao pod 50.

⁹³ U glamočkom selu Docu dogodio se 11. travnja 1992. sukob jedne od lutajućih hrvatskih skupina sa srpskim postrojbama. Poginulo je 6 a zarobljeno 11 pripadnika HVO-a i HOS-a, dok je srpski TO imao dva poginula borca. "Kontinuitet koji se ne smije prekinuti", *Glamočki borac* (List 5. lake pješačke brigade, Glamoč), svibanj 1994.

⁹⁴ *Stožer*, str. 27.

⁹⁵ Jovan Janjić, *Srpski general Ratko Mladić*, Matica Srpska, Beograd, 1996., str. 50-51.; isti kao srpske gubitke navodi 33 poginule osobe i 183 zarobljena Srbina, str. 51.

koliko je poginulo civila, a koliko vojnika. U glasilu 7. motorizovane brigade VRS od travnja 1993. ima podatak da je u rajonu Malovana poginulo 11 osoba, 90 ih je zarobljeno a 5 nestalo.⁹⁶ Iz teksta nije moguće utvrditi što su poginule osobe, vojnici ili civili, ili i jedno i drugo. U hrvatskom tisku također postoji podatak o 11 poginulih osoba u Donjem Malovanu za koje se izrijekom tvrdi da su pripadnici JNA.⁹⁷

Gubici u materijalno-tehničkim sredstvima su također nepoznanica. U hrvatskom tisku do 10. travnja 1992. baratalo se s brojkom od 14 uništenih srpskih tenkova.⁹⁸ Brojka je nedvojbeno preuveličana. 30. partd u dnevnim izvješćima do 8. travnja ne spominje da je imala uništenih tenkova. U borbama na potezu Zlosela-Kupres 7. travnja imala je tri oštećena tenka. Nije poznat stupanj oštećenja, no čini se da su oklopnjaci za određeni period bili izbačeni iz borbe, pa ih je hrvatska strana držala uništenim. O gubicima na potezu Kupres-Gornji Malovan također nije moguće steći realnu sliku. Zapovjednik OG-11 ne spominje uopće gubitke u oklopu. Hrvatski tisak se upravo u tom završnom periodu borbi razmeće velikim brojkama uništenih srpskih tenkova. Koliko su točne predočene brojke, još ne možemo reći. Slično je i s uništenim zrakoplovima JRV i PVO. Hrvatski mediji priopćili su da su tijekom 5. travnja oborena dva zrakoplova, od kojih jedan iznad Šujice.⁹⁹ Dan kasnije Zapovjedništvo JRV je demantiralo tu vijest.¹⁰⁰ Argumnetiran prilog hrvatskim tvrdnjama da je bar jedan zrakoplov oboren dale su i fotografije objavljene u hrvatskom tisku sredinom travnja 1992.¹⁰¹

Ono u čemu poređenje nije uopće moguće napraviti jest omjer uništenih stambenih objekata. Za razliku od hrvatskih i muslimanskih, srpska sela su gotovo neoštećena preživjela travanj 1992. Tvrdnje srpskih medija o *spaljenim i srušenim srpskim selima Donji i Gornji Malovan* demantirane su na vrlo učinkovit način, vizualnim uvidom.¹⁰² Da li je to bilo opravdanje za doista spaljena i sa zemljom srušena hrvatska sela Rastičevo i Zlosela, nije lako reći.

⁹⁶ "Mirno spavaj Krajino", *Međaš* (list 7. motorizirane brigade, Kupres), broj 8 od travnja 1993.; J. Janjić kao srpske gubitke navodi 33 poginule osobe i 183 zarobljena Srbina, J. Janjić 1996., str. 50-51.

⁹⁷ "Muslimani su konačno shvatili", *Nedjeljna Dalmacija* od 9. IV. 1992.

⁹⁸ "Kupres: uništeno 14 tenkova neprijatelja", *Slobodna Dalmacija* od 10. IV. 1992.

⁹⁹ "Oborena dva aviona "JRV"", *Slobodna Dalmacija* od 6. IV. 1992.

¹⁰⁰ U demantu JRV osporena je brojka od tri navodno oborena zrakoplova. "Nad Kupresom nije oboren nijedan avion", *Oslobođenje* od 7. IV. 1992.

¹⁰¹ "Agresor odbijen", *Slobodna Dalmacija* od 14. IV. 1992.; "Tenkovi su izišli iz zemlje", *Nedjeljna Dalmacija* od 16. IV. 1992.

¹⁰² "Muslimani su konačno shvatili", *Nedjeljna Dalmacija* od 9. IV. 1992.;

PREDRASUDE

Osvrt zaslužuje i način na koji su hrvatski državni mediji i pojedini dužnosnici HVO-a popratili pad Kupresa. Hrvatska televizija je prešutjela pad, s tim da je preuzela inozemne televizijske priloge iz kojih se vidjelo da srpski tenkovi nadziru središte Kupresa. Zamjerka novinara *Nedjeljne Dalmacije* o nekorektnom pristupu državnih medija koji su pristali na iznošenje poluistina, sasvim je na mjestu. No, to je mala zamjerka neukusnim priopćenjima i stavovima predsjednikâ Kriznog stožera Tomislavgrada i Hrvatskog vijeća obrane Herceg-Bosne. Prvi je izjavio da su hrvatske snage na Kupreškoj visoravni izgubile samo jednog vojnika, dok je drugi izjavljivao da *Kupres nije pao ni četrdeset pete, pa neće ni danas*.¹⁰³ Promičba koja je pratila kupreške borbe odražava svjetonazore protivnika jasno ocrtane mnogo ranije od početka sukoba. U najboljem maniru svoje oficijelne historiografije srpska su sredstva informiranja težište stavila na divljanje "povampirenih ustaša". U sarajevskom tisku (*Oslobođenje*) sreću se kako umjereni, tako i pristrani prosrpski tonovi.¹⁰⁴

Jedno od najzanimljivijih pitanja oko kupreških borbi je i ono o namjerama JNA za produžavanje borbenih djelovanja prema Šujici. Hrvatski general Bobetko u svom viđenju rata tvrdi da je 11. travnja 1992. u Tomislavgradu zatekao atmosferu napuštanja Šujice i *silaska četnika od Kupresa prema Šujici*. S tog se područja satnija 126. brigade Hrvatske vojske samovoljno povukla, što su se spremale učiniti i druge snage. *Rekao sam da ćemo, ako noćas održimo Šujicu, spasiti cijeli taj prostor*, piše Bobetko, te da *ako Šujica padne, bitka za ovaj prostor je završena*. Njegovim zalaganjem snage su vraćene nazad i obrambena crta iznad Šujica je ostala nepromijenjena do studenoga 1994.¹⁰⁵ Pisanih naznaka da je 11. OG imao namjeru krenuti s Kupreškog polja prema Šujici nismo do sada pronašli. No u sjećanjima generala Lisice nema ni govora o produživanju borbenih djelovanja prema jugu. OG-11 imao je iza sebe nekoliko teških dana u kojima je imao gubitaka u ljudstvu i tehnici. Područje Kupreške visoravni tek je stavio pod svoj nadzor i tako riješio važno vojno-političko pitanje. Prije produženja borbenih djelovanja prema Šujici trebao je uz prestrojavanje snaga, popunu tvarivom izvršiti i određene pripreme. Pitanje koje vrijedi postaviti jest, što je JNA dobijala uzimanjem Šujice? Nakon stavljanja pod nadzor područja koje ima strateški značaj, uzimanjem Šujice bio bi napravljen samo taktički pomak. U prilog tvrdnji da taj prodor nije namjeravan držimo još dva razloga. Prvi je neriješeno stanje u dolini Vrbasa što je u slučaju produžavanja napadnih djelovanja stvaralo desetke kilometara ranjiv bok OG-11 i 30. partd, od prijevoja Komar kod Travnika, preko doline Vrbasa i planine Raduše do sela Zvirnjače. Drugi razlog je srpski napad na Livno iz Glamočkog polja izveden 13. travnja, u kojem je angažiran i dio oklopništva 9. oklopnog bataljona, koji je po prestanku borbenih djelovanja žurno prebačen na područje Glamoča.¹⁰⁶ Očito je

¹⁰³ "Evo kako je savršen Donji Malovan", *Slobodna Dalmacija* od 8. IV. 1992.; "Tenkovi su izišli iz zemlje", *Nedjeljna Dalmacija* od 16. IV. 1992.

¹⁰⁴ "Rakete pustoše sela", *Oslobođenje* od 6. IV. 1992.; "Armija ušla u Kupres", *Oslobođenje* od 9. IV. 1992.

¹⁰⁵ Janko Bobetko, *Sve moje bitke*, Zagreb 1996., str. 201-205.

¹⁰⁶ S. Lisica 1995., str. 105.

držano da je napad na Livno važniji od Šujice, a uz to se nije imalo problema sa zaleđem i bokovima koji su bili potpuno srpska područja. Interpretaciju koju donosi general Bobetko stoga držimo neutemeljenom.

HRVATSKA VOJSKA I HVO NA KUPRESU?

Koje su sve hrvatske postrojbe bile na Kupreškoj visoravni? Pitanje je na koje nije lako odgovoriti. Od bosanskohercegovačkih Hrvata nedvojbena je u prvom redu domicilna Kupreška bojna. Nedvojbena su također dijelovi HVO i HOS-a iz Tomislavgrada i Posušja kao najbrojnije postrojbe iz susjednih hrvatskih općina. Dolinu Vrbasa predstavljale su po jedna satnija iz Bugojna i Uskoplja. Osim njih čini se da je organiziranih dolazaka na bojišnicu bilo iz općina Grude i Ljubuški. Brojna stanja, osim Kupreške bojne tek će trebati utvrditi. Veći je problem Hrvatska vojska. Manja skupina dragovoljaca iz bojne *Zrinski* pojavila se trećega dana borbi. Prema podacima zapovjedništva 1. krajiškog korpusa¹⁰⁷ Vojske Republike Srpske na Kupresu je bio dio 204. vukovarske brigade HV.¹⁰⁸ Jedan od mnogobrojnih proučavatelja lika i djela generala Mladića tvrdio je da su na Kupresu bile i *101. studentska brigada ZNG RH* i *106. osječka*, što je malo vjerojatno.¹⁰⁹ Nije jasno je li postrojba iz 126. brigade HV koja se nalazila na području Šujice, i koju spominje general Bobetko, bila prije toga na području Kupresa. Navodno je bilo i manjih skupina iz 4. A brigade ZN RH, kao i bojne *Frankopan*. Vrijeme uvođenja u borbu ovih postrojbi je nepoznato, kao i njihov status. Osim manje skupine pripadnika bojne *Zrinski*, čini se da su stigle kada su borbe privedene kraju.

ZAKLJUČAK O BORBAMA ZA KUPRES

Borbe za Kupres u travnju 1992. jedan su od nekoliko istovremenih ratnih događaja u Bosni Hercegovini, a dijelom i u Hrvatskoj, i koji su označili početak trećega sukoba koji se u nepunu godinu dana dogodio na području bivše Jugoslavije. Pripremajući se da na prepad uzme Kupres, srpska JNA je i sama bila zatečena.¹¹⁰

¹⁰⁷Od 21. svibnja 1992. 5. korpus JNA nosi ime 1. krajiškog korpusa Vojske Srpske Republike BiH.

¹⁰⁸Informacija zapovjedništva 1. krajiškog korpusa, Op. pov. br. 716 od 3. X. 1992.

¹⁰⁹J. Janjić 1996., str. 50-51.

¹¹⁰Ako su rečenice koje je general Ratko Mladić rekao novinaru J. Janjiću o borbama za Kupres točno navedene, tada možemo jasno reći da nisu istinite. Iz navedenih dokumenata vidljivo je da je JNA prije napada HVO planirala zauzimanje Kupresa i da je napad HVO-a došao prije iznenađenja koji je 30. partd spremala za HVO. Stoga ne može biti govora o planiranju operacije "u trku", kako tvrdi Mladić. Također nije točno da je Kupres bio u zoni odgovornosti 9. korpusa, već 5. korpusa čiji udio general Mladić marginalizira

Borbe su predstavljale sudar dva protivnika kojima su glavnu snagu u početnoj fazi sukoba činili pričuvnici bez borbenog iskustva. Poglavitito je to značajka hrvatskih pripadnika TO-e, odnosno od 8. travnja HVO-a. S druge je strane vjerojatno da je bataljon 11. mtbr Kninskog korpusa imao borbenih djelovanja u Republici Hrvatskoj. Od 5. travnja, omjer snaga koje su imale borbenog iskustva, dolaskom pojačanja iz zapadne Slavonije raste u srpsku korist. Mijenja se krajem sukoba, no tada je za HVO borba bila izgubljena.

Omjer u MTS-a bio je nemjerljivo u korist srpske strane. U prvoj fazi sukoba JNA i TO su na pravcu Blagaj-Kupres imali arsenal od 6 haubica 105 mm, 3 topa ZIS 76 mm i bitnicu od 5 MB-120 mm, sve iz sastava 11. mtbr, kao i bitnicu MB-120 mm 13. partbr. Protivnik je imao nekoliko MB 82 i 120 mm i Bst-a, dok je topništvo (broj nepoznat) bilo u rajonu Šujice i od njega je bila mala korist. Dolaskom 12 haubica D -30 122 mm, praćenim s 6 protuzrakoplovnih topova *praga* omjer je u srpsku korist porastao do razine koja je besmislena za poređenje. Pogotovo kada se pridoda djelovanje zrakoplovstva.¹¹¹ Ipak sva ta vatrena moć nije bila dovoljna da omogući pješastvu 30. partd pomak na pravcu Blagaj-Kupres. Do njega će tek doći dolaskom tenkova 9. oklopnog batljuna Kninskog korpusa.

Čimbenik koji je odlučio sukob bio je upravo tenk, odnosno oklop. Na pravcu Šujica-Kupres, skromno hrvatsko oklopništvo bilo je dovoljno da poluči uspjeh u zauzimanju sela u zahvatu prometnice. No, sva silina udara oklopništva ispoljila se 6. i 7. travnja na potezu Blagaj-Zlosela-Kupres, a nekoliko dana kasnije i na pravcu Kupres-Gornji Malovan. Možemo se složiti sa generalom Lisicom da je *Presudnu ulogu u izvođenju kupreške operacije odigrao (...) brz prodor oklopno-mehanizovanih jedinica u sam centar Kupresa, te brzo pregrupisanje i izbijanje u rejon Šujice*.¹¹² Način na koji Lisica "vodi" priču nedovoljan je za izvlačenje konkretnih zaključaka tvrdi da je oklopni bataljon sam organizirao zaštitu bokova i zaleđa, što je možda i istina s obzirom da je imao iza sebe borbeno iskustvo iz rata u Hrvatskoj. Ipak ne treba zaboraviti da je sposobnost za protuoklopnu borbu hrvatskih snaga bila simbolična i nije omogućavala značajnije pomake, što je napadač dobro iskoristio.¹¹³

u ovim borbama. J. Janjić 1996., str. 52-53.; na istom je tragu, ali znatno "maštovitiji" Davor Perinović, prvi predsjednik HDZ BiH, kasniji koordinator HSP-a za područje Bosne: u intervjuu sarajevskim *Danima* hrvatski napad na Gornji Malovan interpretira kao napad Republike Hrvatske na BiH i stavlja ga u istu razinu s istovremenim događanjima u Zvorniku i Bijeljini. Uz ogradu da tamo nije osobno bio, sukob je, prema njemu, *na osnovu onog što je čuo od ljudi koji su direktno u tome učestvovali*, izazvala skupina ekstremista vjerojatno iz Australije, koja je napravila maskar kako među Srbima, tako i Hrvatima što je bio očekivani povod za JNA. "Dugo putovanje kući", *Dani* od 4. II. 2000.

¹¹¹ Nije jasno jesu li korišteni helikopteri za protuoklopnu borbu.

¹¹² S. Lisica 1995., str. 102.

¹¹³ Da način vođenja oklopa na Lisičin način nije formula koja uvijek dobija, svjedok je brzojavka zapovjedništva 2. vojne oblasti zapovjedništvu 5. korpusa, u kojoj se razmatra djelovanje oklopništva 1. operativne skupine 17. korpusa u Bosanskoj Posavini. Oklopna postrojba uvedena je na sličan način u borbu, ali je pred sobom imala dobro organiziranu protuoklopnu obranu HVO-a, te je izgubila oklopnu satniju. Brzojavka zapovjedništva 2. VO zapovjedništvu 5. korpusa, Op. Str. Pov. broj 372-2 od 21. IV. 1992.

Za razliku od oklopnitstva, sposobnost za napadna djelovnja srpskog pješaštva nije bila ni blizu te razine. U rajonu Malovana tek su nešto bili bolji u obrani. U gradu je bataljon 19. partbr pokazao zavidnu žilavost, no ovdje se radilo o specifičnoj borbi u gradu, što je zahtjevna zadaća i za iskusno pješaštvo što pripadnici Kupreške bojne nisu bili. Uz sve pokazane nedostatke, jedini istinski junak tragične kupreške "priče" upravo je Kupreška bojna, u prvom redu njena zloselska satnija.

Vođenje i zapovijedanje priča je za sebe. Na hrvatskoj strani bilo je na takvoj razini da se vrijedi pitati je li ga uopće bilo. O tom problemu tek će trebati nešto suvislo reći. Za sada se na temelju hrvatskog tiska (ali ne i izvora) može reći da je bilo problema i nerazumijevanja na svim razinama, od taktičke do strateške. Na srpskoj strani također je bilo problema, u prvom redu zbog nedostatka dovoljnog broja sredstava veze. Zahvaljujući činjenici da je od prvoga dana sukoba jasno definiran cilj i težišni pravac, problemi su rješavani u hodu. Po tom pitanju stanje je bilo slabije kod snaga u rajonu Kupresa i Malovana. Nejasan je ostao i odnos između zapovjedništava 30. divizije i OG-11. Prema dnevnim izvješćima 30. partd stječe se dojam da je ona i dalje vodila borbena djelovanja usprkos zapovijedi 2. vojne oblasti od 6. travnja 1992. Iz Lisićinih sjećanja isto bi se moglo zaključiti, ali je tada upitan stav kojim uspjeh na Kupreškoj visoravni pripisuje sebi.¹¹⁴

Na Kupreškoj visoravni se dogodilo sve ono što će karakterizirati rat u Bosni i Hercegovini. Panični bijeg civilnog stanovništva i njegovo zarobljavanje kao brz i efikasan način etničkog čišćenja. Spaljena sela i srušeni vjerski objekti u svrhu zatiranja spomena na kupreške Hrvate i Muslimane. S vojničke točke gledišta, Kupres je bio prva zahtjevna zadaća kako za HVO, tako i za VRS. Na njemu je postavljena dobitna formula srpske vojske. Do pobjede se dolazilo na gusjenicama i topništvu koje je dijelom "velikodušno" ostavila JNA, a dijelom Međunarodna zajednica dozvolom da ga se izvuče iz Slovenije i Hrvatske kako bi se izbjeglo njegovo korištenje u sukobu. Bila je to prednost kojoj do kraja rata ostala dva sudionika bosanskohercegovačke drame nisu uspjela parirati.

¹¹⁴Problem je pod čijim je zapovijedanjem operacija završena. Ako je pod zapovijedanjem zapovjednika 30. partd, tada je Lisica imao ulogu koja u stožeru postrojbe odgovara načelniku oklopno-mehaniziranih postrojbi.

Kratice

- AG-30** (Artiljerijska grupa 30) Topnička skupina 30
- BsT** (bestrzajni top) netrzajni top
- bVP** (bataljon Vojne policije) bojna Vojne policije
- ČTO** (četa Teritorijalne obrane) satnija Teritorijalne obrane
- gmtbr** gardijska motorizirana brigada
- HOS** Hrvatske obrambene snage
- HVO** Hrvatsko vijeće obrane
- JNA** Jugoslavenska narodna armija
- JRV i PVO** (Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo i protivazdušna obrana) Jugoslavensko ratno zrakoplovstvo i protuzračna obrana
- lap PVO** (laki artiljerijski puk Protivazdušne obrane) laka topnička pukovnija Protuzračne obrane
 - lpr** laka pješačka brigada
 - LRL** laki raketni lanser
 - map** (mješoviti artiljerijski puk) mješovita topnička pukovnija
 - mpoap** (mješoviti protuoklopni artiljerijski puk) mješovita protuoklopna topnička pukovnija
 - mtbr** motorizirana brigada
- OG-11** (Operativna grupa 11) Operativna skupina 11
- OpŠTO** (Općinski štab Teritorijalne obrane) Općinski stožer TO
- partbr** partizanska brigada
- partd** partizanska divizija
 - pbr** pješačka brigada
 - RB** ručni bacač
 - SJB** (Stanica javne bezbjednosti) Stanica javne sigurnosti
 - SO** Skupština općine
 - TO** Teritorijalna obrana
 - VRS** Vojska Republike Srpske
 - ZNG** Zbor narodne grade
 - Z-Z** zemlja-zemlja (raketa)

FIGHTS FOR KUPRES IN APRIL 1992

Davor Marijan

Summary

This paper represents an attempt to shed light on one of the first fights in the war for Bosnia-Herzegovina. It was the first serious strife between Croatian and Serbian army from Bosnia-Herzegovina. It is chiefly based on Yugoslav national army documents, or, the army of Republika Srpska. Croatian sources were not found. The fights were caused by lack of political agreement on the future on Kupres. The conflict, which had been going on for a week, ended in absolute failure of Croatians and their banishing, and running away of Croatian and Muslim civil population from Kupres plateau. The reason for this failure of Croatian army, besides bad leadership and commanding, was technical inferiority in comparison to Serbian army. Using the armoured battalion of Knin's corps ended the fights. The Serbian part demonstrated in this conflict everything that would later be the characteristic of its battle actions, such as ethnic cleansing of non-Serbian population, destruction of housing and religious facilities etc. It demonstrated also the reasons for their success- superiority in resources and technology over the adversary.

Key words: Kupres, war in Bosnia-Herzegovina, operation, HVO, VRS, JNA